

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Cyrlometodějská teologická fakulta

Katedra křesťanské výchovy

Studijní obor: Katolická teologie

Spirituální potřeby u osob s mentálním postižením

Diplomová práce

Autor: Milan Pazdera

Vedoucí práce: doc. PhDr. Mgr. Petra Potměšilová, Ph.D.

Olomouc 2024

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedl v seznamu literatury.

V Moravských Budějovicích dne.....

Podpis.....

Poděkování

Srdečně děkuji vedoucí diplomové práce doc. PhDr. Mgr. Petře Potměšilové, Ph.D. za všechno provázení a pomoc při psaní této práce. Dále děkuji všem participantům, kteří nejen odpovídali na otázky, ale také přáli k úspěšnému dodělání práce a celého studia. Poslední dík patří svým rodičům – Vaše důvěra a blízkost mi byla a nadále je velkým povzbuzením.

Obsah

Úvod	6
TEORETICKÁ ČÁST.....	8
1. Mentální postižení	8
1.1. Historie	8
1.2. Definice	9
1.3. Retardace/ postižení.....	11
1.4. Kombinované postižení	11
2. Termíny k základnímu rozlišení MP	12
2.2. Intelligence	12
2.3. Typy inteligence	13
2.4. Faktory inteligence	13
2.5. IQ.....	14
2.6. Další oblasti	14
2.6.1. Psychika.....	14
2.6.2. Vývoj jedince	15
2.6.3. Motorika	15
2.6.4. Komunikace a řeč.....	15
2.6.5. Emoce a city	16
3. Základní rozlišení	16
3.1. Lehká mentální retardace.....	17
3.2. Střední mentální retardace	17
3.3. Těžká mentální retardace	18
3.4. Hluboká mentální retardace.....	18
3.5. Ostatní.....	19
4. Lidské potřeby.....	19
4.1. Termíny	20
4.2. Dělení lidských potřeb	21
4.3. Maslow	22
4.4. Pyramida potřeb.....	23
4.5. Potřeby (nej)vyšší	24
4.6. Další autoři	24
5. Spiritualita a spirituální potřeby	25
5.1. Jednotlivé spirituální potřeby	26
5.2. Zdroje spirituality	27
5.3. Spiritualita 21. století.....	27
5.4. Křesťanství	28
5.5. Katolická církev.....	29
5.6. Direktorium pro katechezi	31
5.7. Papež František.....	32
5.8. Důležité oblasti	34

PRAKTICKÁ ČÁST	36
6. Výzkum	36
6.1. Výzkumný problém	36
6.2. Výzkumný cíl	36
6.3. Výzkumná otázka	36
6.4. Specifické výzkumné otázky	36
6.5. Výzkumný vzorek.....	37
6.6. Metodika výzkumu	39
6.7. Průběh výzkumu	40
7. Analýza rozhovorů	41
7.1. Jednotlivé kategorie	41
7.1.1. Duchovní podstata a postava Boha/ Ježíše	42
7.1.2. Víra.....	44
7.1.3. Citění	45
7.1.4. Fakta	48
7.1.5. Modlitba	51
7.1.6. Dostupnost.....	54
7.1.7. Prožívání víry	55
7.1.8. Osoba kněze	58
7.1.9. Lidové zvyky	59
8. Závěr výzkumu.....	60
9. Závěr.....	63
Zdroje	64

Úvod

Jde nějak měřit normálnost? To, co je pro jednoho běžné a známé, může u jiného vyvolávat řadu otázek.

Dokud jsem neopustil rodiště, měl jsem za to, že je zcela běžné soužití lidí, kde mají své místo také osoby s mentálním postižením. Větší část svého dosavadního života, jsem strávil v Křižanově, kde od 60. let minulého století probíhá péče o lidi s mentálním postižením. Právě zde jsem zakoušel, že osoby s postižením mohou být plnohodnotnými členy společnosti. Bylo zcela normální, že při rozličných příležitostech byli místní občané spolu s klienty daných služeb, spolu se dokázali bavit, vzájemně se podpořit a ocenit.

To, že takovéto soužití osob někde funguje, není samozřejmostí. Po nástupu na vysokou školu jsem postupně začal vnímat, že na mnoha místech nemají osoby s mentálním postižením téměř žádné možnosti, že je někteří lidé vnímají jako osoby s nižší důstojností a hodnotou.

V kontextu Křižanova mohu říci, že všechno má svůj čas. Právě čas místním ukázal, že není důvod mít obavy a strach. Jedním z klíčových faktorů pro směřování a jistého ducha celé služby v mém rodišti, byly osoby, které péči zakládaly a jí také obětovaly část svých životů. Mezi léty 1960-1975 řídily tehdy nazývaný Ústav sociální péče řádové sestry. Péče, kterou klienti dostávali, tak měla křesťanský rámeček. Přestože poskytovaná péče prošla v desetiletích mnoha změnami, jistá otevřenost křesťanským hodnotám, možnost spolupráce s Římskokatolickou církví, ale i místo ve společnosti, zůstává.

Proč takovýto obsáhlý úvod? Osobně znám mnoho lidí s mentálním postižením. V rámci běžného života, kdy jsem potkával tyto osoby při mnoha událostech, ale i díky dobrovolnickým aktivitám, ke kterým se pravidelně přidávám, rád říkám, že jde spíše o mé přátele a kamarády. Nikdy mi nebylo cizí bavit se s nimi o tom, co prožívají, kde byli, nebo na co se těší. Šlo však vždy o něco aktuálního, o témata, kterými žili teď a tady.

Tato práce, včetně její výzkumné části, do mého života přinesla velké rozšíření obzorů. Přátele a kamarády s mentálním postižením vnímám díky času strávenému rozhovory s nimi v trochu jiném světle. Šlo o možnost prohlédnout dál a nezůstat na povrchu. I u osob s mentálním postižením je možné jít na hlubinu duchovního života a vnímat roli spirituálních potřeb. Jak chceme vidět osoby s postižením, je vždy na nás. Díky této práci chci a mohu osoby s postižením vidět jako bytosti duchovní, které mohou být v mnohém příkladem a vzorem.

Celek práce se skládá ze dvou hlavních částí. V první, která je teoretická, věnují pozornost fenoménu mentálního postižení, dále celkovým potřebám lidí, specificky potřebám spirituálním. Po rozvinutí těchto bodů přichází na řadu konkrétní možnosti, jak naplňovat spirituální potřeby. V první řadě jde o křesťanství, které má svůj vliv na podobu naší společnosti, kultury a dějin. Následné zaměření pak přiblíží otevřenost a směřování Církve římskokatolické.

Část o důležitých oblastech víry překlenuje teorii směrem do praxe. Navazující část praktická formou kvalitativního výzkumu předkládá, jak může vypadat reálný život, kdy osoba s mentálním postižením naplňuje spirituální potřeby.

Práce si klade za cíl přiblížit čtenáři tematiku osob s mentálním postižením v kontextu spirituálních potřeb. Jde o jisté nahlédnutí do životů osob s mentálním postižením. Do životů, které nejsou chudší, ale odlišné a svou formou jedinečné.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Mentální postižení

Pozornost pojmu mentální postižení (dále MP) je důležitým předpokladem pro správné vkročení do celku tematiky. Termín mentální postižení, v jistých oborech synonymní s pojmem mentální retardace (dále MR; viz 1.3 Retardace/ postižení), má své postupné ukotvení v padesátých letech minulého století. Jeho vznik a rozšíření souvisí s celkovou změnou paradigmatu a nahlížení na osoby s MP.

1.1. Historie

V průběhu dvacátého století se objevují četné definice pojmu, které chtějí vymezit daný jev. Tyto snahy vychází z rozvoje věd, které věnují pozornost MP, ze kterých následně čerpá podněty také společnost. Právě společnost a její vnímání lidskosti, její míra humanizace, je zásadní pro pozitivní náplň pojmu (Vančová, 2014). Odstrašující případy nám předkládá vcelku nedávná historie. Např. v nacistickém Německu postupně převládl názor, že *všechny typy postižení a invalidity musí být z německé společnosti odstraněny*. Každý, kdo byl označen za nezpůsobilého – mentálně zaostalí, postižení vrozenými vadami a další (např. homosexuálové), mohli očekávat segregaci, sterilizaci nebo likvidaci (Rokyta, 2013, s. 63). Můžeme však uvést i příklad z dnešní doby. V dokumentu Tomáše Etzlera Nebe je přiblížena dnešní situace v Číně, kde státní ústavní péče nevnímá osoby s postižením jako rovnoprávné a rovnocenné, úroveň v těchto zařízeních je opravdu velmi nízká a často postrádá základní lidskost. V tomto dokumentu vysvítá jeden ústav pro mentálně postižené zřizovaný řadovými sestrami, kde naopak míra otevřenosti a pozitivního přístupu působí jako výjev z jiného světa.

Druhá polovina 20. století přinesla změnu perspektivy. Dřívější označení lidí s MP vycházelo na prvním místě z akcentu na samotné postižení, dokladem jsou označení, které dnes ve značné míře řadíme mezi pojmy nekorektní. Mezi jednotlivé termíny, které měly své místo i v odborné literatuře, Valenta zahrnuje pojmy:

blb, blbec (jako protiklad zdravce) či blbec nezjevný, idiot, kretén, duševní slaboch notorický (duševní slabost), slabomyslný, slaboduchý, duševní zákrsek (duševní zakrslost, duševní nulita), zakrnělec, člověk zákrsek, člověčí pláně, dítě abnormální, dítě mongoloidní (mongoloidní idiot), duševně opozdilé dítě, debil, imbecil, člověk nedoumný, člověk duševně abnormální, úchylná mládež (úchyl), dítě malátné, dítě vratké (vrikavé), lidé duševně vadní, duševně

defektní, rozumově vadní, děti s vadným rozumovým vývojem, děti se sníženými rozumovými schopnostmi, rozumově zaostali, intelektuálně vadní, intelektově úchylní, intelektuálně abnormální, slabomyslní, oligofrenní, mentálně vadní, mentálně defektní, mentálně deficientní, mentálně nenormální, mentálně abnormální, mentálně subnormní, mentálně nevyvinutí, mentálně opoždění (Valenta, 2018, s. 32).

S rozvojem věd 20. století se do popředí postupně dostává pohled, který nejdříve vidí člověka, a jemu jako lidské osobě přiznává mentální postižení (Bartoňová, 2019).

Poprvé se s pojmem mentální retardace můžeme setkat ve 30. letech minulého století, kdy tento termín používá Americká společnost pro mentální deficienci (American Association of Mental Deficiency – AAMD). K ukotvení termínu na nadnárodní úrovni pak dochází v roce 1959 na konferenci Světové zdravotnické organizace (WHO) v Miláně. Zástupci jednotlivých vědních oborů, které se zabývají problematikou jedinců s poruchami intelektu, došli ke shodě v nutnosti sjednotit názvosloví a terminologii. Výsledkem je dohoda na *používání zastřešujícího termínu mentální retardace, který má interdisciplinární charakter a zasahuje do všech oblastí života postiženého jedince – lékařské, psychologické, pedagogické, sociální* (Hachová, 2013, s. 7).

1.2. Definice

Pojem mentální retardace, složenina slov používaná v mezinárodním kontextu jako tzv. terminus technicus, je odvozen z latinského *mens – mysl, rozum a retardace z latinského retardatio – zdržet, zaostávat, opožďovat* (Pivarč, 2017, s. 12).

Hlavním společným rysem, který bere v potaz většina definic napříč obory, je snížená míra inteligenčních schopností jedince. Akcent na typický znak, který se dotýká oblasti mysli a rozumu, se v průběhu definic a redefinic mění. Pozornost jde od úrovně rozumových schopností, směrem k celému člověku, kterého prostupuje mentální postižení.

Než budou uvedeny definice pojednávající o mentální retardaci, bude vhodné pro doplnění etymologie pojmu zmínit náplň pojmu oligofrenie (slabomyslnost), který se používal v desetiletích před pojmem mentální retardace.

V učebnici Dětské lékařství, schválené v naší zemi výnosem ministerstva školství a kultury v roce 1964, oligofrenii popisují jako *stav vrozeného, nebo v časném věku vzniklého podnormálního rozumového vývoje. Je charakterizována omezenou inteligencí a nezpůsobilostí*

k společenskému přizpůsobení. Hlavním příznakem je zaostalost vývoje rozumových funkcí (Blažek, 1964, s. 480).

Pro naše území můžeme za základní definici MR označit vymezení z roku 1978, které se stalo základem pro mnohé další tuzemské publikace. Mojmír Dolejší v knize *K otázkám psychologie mentální retardace* definuje mentální retardaci jako *vývojovou poruchu integrace psychických funkcí různé hierarchie s variabilní ohraničeností a celkovou subnormální inteligencí*. V definici dále pokračuje činiteli, které MR mohou ovlivňovat. Jde o *nedostatek genetických vloh; porušení anatomicko-fyziologické struktury a funkce mozku a jeho zrání; nedostatečné nasycování základních psychických potřeb dítěte vlivem deprivace senzorické, emoční a kulturní; deficitní učení; typografické zvláštnosti vývoje osobnosti* (Dolejší, 1978, s. 34).

Autor zmiňuje rozvoj výzkumu v této oblasti, který trvá a přináší své plody. Dolejší nechce psát uzavřenou definici, svůj příspěvek pojímá jako pro svou dobu aktuální závěr, či shrnutí.

Jako definici s nadnárodním přesahem můžeme uvést pojmové vymezení Světové zdravotnické organizace z roku 1983, publikované v Terminologickém speciálně pedagogickém slovníku UNESCO: *Pojem mentální retardace se vztahuje k podprůměrnému obecně intelektuálnímu fungování osoby, které se stává zřejmým v průběhu vývoje a je spojeno s poruchami adaptačního chování. Poruchy adaptace jsou zřejmé z pomalého tempa dospívání, ze snížení schopnosti učit se a z nedostatečné sociální přizpůsobivosti.* (Černá, 2008, s. 79).

Dále Světová zdravotnická organizace v rámci Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN), která reviduje klasifikace nemocí včetně duševních poruch, definuje mentální retardaci dle MKN – 10 (2000) takto:

Stav zastaveného nebo neúplného duševního vývoje, který je charakterizován zvláště porušením dovedností, projevujícím se během vývojového období, postihujícím všechny složky inteligence, to je poznávací, řečové, motorické a sociální schopnosti. Retardace se může vyskytnout bez nebo současně s jinými somatickými nebo duševními poruchami.

Stupeň mentální retardace se obvykle měří standardizovanými testy inteligence. Může to být ovšem nahrazeno škálami, které určují stupeň sociální adaptace v určitém prostředí. Taková měření škálami určují jen přibližně stupeň mentální retardace. Diagnóza bude též záviset na všeobecných intelektových funkcích, jak je určí školený diagnostik.

Intelektuální schopnosti a sociální přizpůsobivost se mohou měnit v průběhu času a i snížené hodnoty se mohou zlepšovat cvičením a rehabilitací. Diagnóza má odpovídat současnému stavu duševních funkcí (<https://mkn10.uzis.cz/prohlizec/F70-F79/>).

Ve světě v platnost vyšla již jedenáctá revize MKN, a to od prvního ledna 2022. Oficiální český překlad, který by mohl sloužit pro účely lékařské i vědecké, stále ještě není k dispozici (stav k únoru 2024).

Za příklad aktuální české definice můžeme uvést definici Valentovu: *Mentální retardaci lze vymezit jako vývojovou poruchu rozumových schopností demonstrující se především snížením kognitivních, řečových, pohybových a sociálních schopností s prenatální, perinatální i časně postnatální etiologií, která oslabuje adaptační schopnosti jedince.* (Valenta, 2018, s. 34)

1.3. Retardace/ postižení

Pojmy retardace a postižení se dnes většinou dají použít jako termíny synonymní. Dříve měl termín mentální postižení širší pojetí, které vycházelo z každodenní praxe a zájmu o daný jev oborem pedagogiky. Jedním z míst rozlišení termínů jsou tak dodnes samotné oblasti, ve kterých se termín používá. Jde o tradiční termíny, které se v daných oborech používaly po desetiletí a používají se dodnes. Termín mentální postižení je většinou užíván v oborech (speciálně)pedagogických, kde má i jisté legislativní zakotvení. Termín retardace se používá v oborech zdravotnických, kde je např. součástí definic a klasifikací nemocí. Zde může jít o definice národního, až nadnárodního charakteru (viz MKN. 10) (Valenta, 2018). V této práci nejčastěji vystupuje termín postižení, jeli však citován text nebo předkládána myšlenka autora preferující termín retardace, je název jevu nechán v autorem zamýšlené podobě.

1.4. Kombinované postižení

Termín osoba s kombinovaným postižením zahrnuje jedince s vícenásobným postižením. Ve vlastním slova smyslu nemusí jít vždy o postižení mentální. S mentálním postižením však z jistého hlediska počítá – nejpočetnější skupinu osob s kombinovaným postižením představují osoby s kombinací mentálního a dalšího jiného postižení. Čím těžší mentální postižení je, tím častěji bývá doprovázeno i dalším postižením. Z těchto důvodů bývají někdy termíny těžké mentální postižení a kombinované postižení vnímány jako synonymní. Za každým postižením stojí člověk, který je díky svým postižením a jejich intenzitě

v neopakovatelné situaci. Není cílem vnímat postižení odděleně, ale vidět jednotlivé osoby v jejich celistvosti a neustále si uvědomovat jednotu a provázanost psychického, sociálního a fyzického stavu (Zikl, 2005).

2. Termíny k základnímu rozlišení MP

Všechny definice za jednu z hlavních složek pro určení MP zmiňují hodnotu IQ. Platí, že IQ je zásadním kritériem pro určení stupně mentálního postižení, není však jediným. V následujících pododstavcích bude představen pojem inteligence a termín IQ, mezi nimiž je úzký vztah, nejde je však zaměňovat. Mezi další diagnostická kritéria pak můžeme řadit psychiku, vývoj jedince, motoriku, schopnost komunikace a řeči, a v neposlední řadě emoce a citění. I dalším kritériem bude věnována pozornost. Cílem nebude představit všechny oblasti vyčerpávajícím způsobem, ale zaměřit se na vztah, které mají k MP.

2.2. Inteligence

Termín inteligence se v definicích MP často nezmiňuje napřímo, autoři jej opisují dalšími pojmy jako např. rozumové schopnosti, nebo *intelektuální fungování* (Vančová, 2014). Cílem těchto vyjádření je zrcadlit bohatost termínu inteligence, kterou můžeme vidět v rozlišování jednotlivých typů. V dřívějším chápání byla za inteligentní označována *jedině konceptuální a logická aktivita člověka, vycházející z řeči*. Na začátku minulého století byla inteligence chápána jako jeden celek, upřednostňující myšlení a obecné duševní nadání. S jedním z prvních rozlišení se můžeme setkat v roce 1920, kdy E.L. Thorndike navrhl rozlišení inteligence na abstraktní, praktickou a sociální (Sillamy, 2001, s. 87). Při dalších vymezeních hovoří autoři o schopnosti tvořit a postihnout významy, o způsobilosti jedince jednat účinně a racionálně myslet, dále o schopnosti účinně se vyrovnávat s prostředím.

Jako jednu z definic z 21. století můžeme uvést vymezení od Roberta J. Sternberga – *inteligence je schopnost učit se ze zkušenosti, užívat metakognitivní procesy, které zkvalitňují učení, a schopnost přizpůsobit se svému prostředí, jež může v různých sociálních a kulturních souvislostech vyžadovat různé druhy přizpůsobení* (Lečbých, 2018, s. 22).

2.3. Typy inteligence

Hovoříme-li o inteligenci, máme na mysli souhrn různých typů, které jsou relativně autonomní a na sobě nezávislé. Již jsme zmínili první pokusy o rozlišení, které proběhly před více než sto lety. Mezi dnešní autory, rozvíjející teorii mnohočetné inteligence můžeme jmenovat např. Howarda Gardnera, který typů inteligence uvádí devět: *logicko-matematická inteligence, jazyková (lingvistická) inteligence, prostorová inteligence, tělově-pohybová (kinetická) inteligence, hudební inteligence, intrapersonální inteligence, interpersonální inteligence, přírodovědná (tzv. osmá) inteligence, existencionální inteligence* (Havigerová, 2011, s. 27-28).

2.4. Faktory inteligence

Inteligence člověka a její rozvoj není pouhou otázkou genetiky a dědičnosti. Schopnost rozvinout a uplatnit intelekt nebo jistý typ inteligence je podmíněna mnoha faktory. Základním rozlišením, vycházejícím z podstaty, může být rozlišení na faktory vnitřní a vnější.

Každý člověk je originální a každá oblast, společnost i kultura mají vliv na vývoj a schopnosti svých občanů. Nechme stranou vlivy vnitřní (genetické vlivy) a věnujme pozornost faktorům vnějším. Rozvoj lidské osoby se děje skrze blízké okolí. V první řadě jde o fungující rodinu, nebo v případech specifických, o správně nastavenou ústavní péči. Pokud jsou dlouhodobě některé z potřeb člověka neuspokojovány, může docházet k *narušení kognitivního a motorického vývoje, výraznému opoždění v abstraktním myšlení a chápání symbolů, narušení rozvoje jemné i hrubé motoriky, narušení vývoje osobnosti, emoční nevyspělosti, opoždění sociálních návyků, poruchám soustředění* apod. (Kozáková, 2013, s. 11). V těchto případech jde o neposkytnutí možností k rozvinutí intelektového potenciálu. Důvody nemusí být negativní – starostí mnoha rodičů (zvláště v rozvojových zemích) je zabezpečit primárně obživu a bezpečí, cílem je jisté kolektivní přežití a ne rozvoj intelektu dítěte (Shiraev, Levy, 2020). Po rodinných faktorech můžeme jít dál, do větší šíře, a zmínit faktory prostředí a socioekonomické. Převládajícím názorem v psychologii je, že lidské intelektové schopnosti mohou být ovlivněny vnějšími faktory prostředí, mezi které můžeme zařadit *celkovou dostupnost zdrojů a přístup ke zdrojům, rozsah percepční zkušenosti, příležitost se vzdělávat, přístup ke knihám a možnosti cestování, přítomnost či absence magického myšlení, postoje a zvyky* (Shiraev, Levy, 2020, s. 224).

Rozdíly mezi jednotlivými kulturami a skupinami lze vidět při srovnávání testů inteligence. Testy inteligence jsou vždy tvořeny v jistém prostředí a kulturním kontextu. Kulturní skupiny, které jsou odlišné od hlavní etnické skupiny, mohou mít např. problémy se znalostí slov, kdy určitá slova jsou povědomá jen určitým kulturním skupinám. Srovnání testů inteligence je tak pouze jedním faktorem, který musí zapadnout do celku širšího zkoumání.

2.5. IQ

I.Q. je zkratka pro inteligenční kvocient. Jde o číselné vyjádření, které vyjadřuje poměr mezi mentálním a fyzickým věkem. *Mentální věk je dán úrovní schopností, jež jsou přiměřené určitému věku; fyzický věk je dán stářím člověka* (Geist, 2000, s. 103). Ke zjištění IQ se používají testy inteligence, které byly zmíněny již v předchozím bodě. Jde o účinný prostředek, ne však absolutní. Mimo kulturní podmíněnost můžeme mezi slabá místa zařadit např. měření mezi skupinami různého věku. Dále to, že testy obecně měří pouze určitý typ inteligence. Pro celostní posouzení jedince je zapotřebí vždy vnímat širší kontext, nejen hodnotu IQ, ale i schopnost používat rozum nebo řešit životní situace (Zikl, Bendová, 2014).

2.6. Další oblasti

2.6.1. Psychika

Psychika je otevřený funkční systém, který doprovází osobu na cestě ke správnému naplňování potřeb. Východiskem, které psychické jevy rozdmýchává, je rozpor mezi vnitřním očekáváním jedince a realitou. Jde o rozpor mezi vnitřním očekáváním toho, „co by mělo být“ a toho, „co ve skutečnosti je“ (Nakonečný, 2015; Nakonečný, 2017).

Když se očekávání jakékoli osoby nepotkává dlouhodobě s přijetím a realitou, nastává ztráta vnitřní rovnováhy a tendence k jejímu obnovení. Jde o procesy, které bývají doprovázeny širokou škálou reakcí a rozličným chováním (Nakonečný, 2015).

Psychika ve své šíři má významnou roli v mnoha složkách osobnosti. Jde o jistý základ pro život, který je nutné brát v potaz v rámci doprovázení a péče o člověka s MP.

2.6.2. Vývoj jedince

Ve vývoji všech osob mají zásadní místo první roky života. Mluvíme-li o vývoji, máme na mysli celistvý rozvoj člověka. Ten se děje po stránce tělesné (somatické) a po stránce duševní (psychické). Doba zásadní pro určení životního směru, pokud je naplněna pozitivní snahou, se nazývá tzv. raná péče. Jde o čas od početí po přibližně třetí rok života, kdy díky včasnému a správnému zařazení péče může mozek dítěte kvůli své plasticitě podpořit oslabené funkce a do jisté míry až kompenzovat další poškození mozku a jeho struktur. Jde o to rozvinout potenciál, který je v každém člověku. I dítě s prokázaným mentálním postižením může plně rozvinout svůj potenciál a žít naplněnější život. Programy rané péče prošly během posledních padesáti let jistým vyvážením priorit. To, že je zapotřebí včas začít a správně podporovat dané děti, bylo vždy v popředí. Co však bylo opomíjeno, byla role rodinného prostředí, kde velkým prvkem mohou být interakce dítěte s matkou a dalšími členy rodiny, které způsobují jedinečné a neopakovatelné podmínky, za kterých je organismus dítěte schopen vývoje směrem k plnějšímu rozsahu (Jurkovičová, 2021).

2.6.3. Motorika

Mentální retardace postihuje u lidí všechny složky osobnosti – i oblast těla a motoriky. Míra postižení motoriky je závislá na příčinách a stupni MP. Zatímco u osob s lehkým stupněm postižení může jít o pouhé opoždění jemné motoriky nebo o patrný nesoulad v koordinaci pohybů, u osob s těžší formou postižení může jít o celkové omezení motoriky, která může přecházet v imobilitu jedince (Staňková, Gebauer, 2019). Vývoj v oblasti motoriky má své zákonitosti. Některé osobní předpoklady vycházejí z genetické výbavy, která je originální u každého člověka. Přesto platí, a to i pro osoby s MP, že aktivní a cílený rozvoj motorických schopností může probíhat po celý život. Největšího rozvoje může dosáhnout ještě nedospělá osoba, ale i dospělý člověk může své motorické schopnosti v jisté menší míře ovlivňovat (Stupňánková, Navrátilová, Procházka, 2018).

2.6.4. Komunikace a řeč

Komunikace, která má svá kritéria (*schopnost pamatovat si naučené komunikační kódy, umět si je vybavit a použít je; jistá míra soustředění a motivace; motorická vybavenost osoby*), je vždy vztahová a vyžaduje sociální podmínky. Vytváří se a staví na sociálním kontextu (Solovská, 2013, s. 17). Nikdy nejde o jednostrannou záležitost. Svou nemalou roli hraje

i ochota osoby s lepší schopností komunikace. Platí však, že také pro osobu s MP je náročné porozumět běžnému verbálnímu projevu. Složitější slovní obraty, ale i ironie, žerty a metafory, nejsou pro osoby s MP snadno pochopitelné (Hachová, 2013). Čím těžší postižení, tím těžší forma komunikace. Zatímco u osob s lehčí formou postižení může jít o vcelku normální projev, téměř bez známek handicapu. U osob s hlubokou formou mluvíme většinou o pouhé vokalizaci, která může mít význam komunikační – sdělení přání, spokojenosti nebo nespokojenosti. Na této minimální úrovni komunikuje většina osob s hlubokým MP. Pouze velmi zřídka se vyskytne plně nemluvicí člověk (Kulišková, 2018, s. 290).

2.6.5. Emoce a city

Ve vztahu k potřebám lidí s MP je téma emocí a cítění důležité. V konečném důsledku emoce podávají pravdivou zprávu o člověku, o tom, jak jednotlivé věci osoba vnímá a prožívá. Platí, že i emoce lze ovládat a korigovat (např. nedávat najevo, nebo skrývat). Celkovým projevem však emoce hovoří dál. Jde o projevy těla, které jsou na většině osob patrné, jako např. *dýchání, rychlost tepu, nebo svalový třes*. Míra, s jakou dokáže každý člověk emoce ovládat, je rozdílná (Vágnerová, 2016, s. 300). Celkově u osob s MP můžeme spatřovat významnou odlišnost v oblasti emocí a citů. Nelze podávat nějaké plošné negativní hodnocení všech lidí s MP. Tyto osoby mají sníženou schopnost ovládat své emoce, což může mít pozitivní důsledek v možnosti vidět pravdivě, co daný jedinec vnímá a prožívá. V návaznosti na viděnou emoci může být zvolen adekvátní postup pro naplnění odpovídající potřeby. (Petrašová, 2018).

3. Základní rozlišení

Základní rozlišení vychází z Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN). Tato klasifikace rozlišuje stupně mentální retardace, které souvisí s mírou rozumových schopností jedince. Hlavním kritériem je inteligenční kvocient. Hranice mentální retardace v této klasifikaci stanovuje jako zásadní hodnotu IQ 70. Kde je hodnota nižší, tam je osoba označena jako člověk s MP. V závislosti na úbytku rozumových schopností rozlišujeme formu lehkou, střední, těžkou, hlubokou a jiné mentální retardace. Při popisu jednotlivých forem přiblížíme schopnost komunikace, možné vzdělávání, začlenění pracovní a sociálně vztahové v životě jedince.

3.1. Lehká mentální retardace

Lehké mentální postižení odpovídá IQ v rozmezí 69-50 (výskyt 80 % v celkovém počtu jedinců s mentální retardací, v populaci 2,6 %) (Hachová, 2013, s. 19).

Jde o formu, která může být na první pohled nepatrná. Osoby s lehkým mentálním postižením většinou komunikují bez větších problémů. Jejich schopnost řeči bývá limitovaná menší slovní zásobou a nižší schopností tvořit rozsáhlejší celky. Jde o postižení, přes které je možné osoby vzdělávat. Vzdělávání nejčastěji probíhá v praktických nebo speciálních školách. Je však možné také vzdělání ve speciálních základních školách pro mentálně postižené nebo i v běžných základních školách s upraveným obsahem vzdělání. Mezi další možnosti lze zařadit i jednoduché učební obory. V dospělosti se mohou tyto osoby začlenit i pracovně. Mezi nejčastější zaměstnání lze řadit ta méně složitá, ve kterých převažuje manuální práce. Celkově osoby s lehkou formou MR mohou dosáhnout úplné nezávislosti v oblasti osobní péče. Pokud byly správně doprovázeny a edukovány, mají nejlepší předpoklady plně se zařadit do společnosti (Hachová, 2013; Vančová, 2014).

3.2. Střední mentální retardace

Střednímu mentálnímu postižení odpovídá IQ v rozmezí 49-35 (výskyt 12 % v celkovém počtu jedinců s mentální retardací, v populaci 0,4 %) (Hachová, 2013, s. 20).

Osoby se středním mentální postižením mají znatelné omezení ve všech složkách osobnosti. Odlišnost osob se středním MP je často patrná na první pohled – vývoj pohybových schopností i psychických funkcí je vždy narušený a omezený. Osoby s tímto postižením mají výrazně nižší schopnost komunikace. Komunikace pomocí slov již není samozřejmostí. U některých jedinců převládá komunikace formou významových zvuků; většina osob se středním MP přesto dokáže komunikovat formou jednotlivých slov nebo kratších vět. Učení může probíhat formou mechanického podmiňování, skrze fixaci a opakování základních vědomostí a dovedností. Místem učení mohou být speciální školy, které mají programy zaměřené primárně na základní informace, dovednosti a návyky. Některé osoby se středním MP mohou mít osvojeny i základy čtení, psaní a počítání. V dospělosti mají těžší začlenění do společnosti. V rámci pracovního zapojení mohou schopní jedinci pracovat na chráněných pracovištích pod dohledem. Jsou schopni zvládat jednodušší operace a situace. U některých osob je naopak nutné uvažovat o částečném zbavení svéprávnosti nebo o omezení v právních úkonech. Rozhodující pro život osob se středním MP je péče, která se poskytuje. Podmínky,

kteří tvoří např. vnější prostředí, doprovázení a dohled kompetentních osob, učení a osvojování, přispívají k lepšímu začlenění do „normálních“ životních aktivit a fungování (Hachová, 2013; Vančová, 2014).

3.3. Těžká mentální retardace

Těžkému mentálnímu postižení odpovídá IQ v rozmezí 34-20 (výskyt 7 % v celkovém počtu jedinců s mentální retardací, v populaci 0,3 %) (Hachová, 2013, s. 21).

Osoby s těžkým MP mají velmi výrazné a vážné narušení všech složek osobnosti. Velmi časté je spojení, kdy se u osob vyskytují i další poruchy a postižení – forma tzv. kombinovaného postižení (viz 1.4 Kombinované postižení). Komunikace u těchto osob staví na významových zvucích či slabikách. Schopnost používat celá slova je minimální. Může jít o znalost a užívání jen několika slovních výrazů, které však osoby ne vždy užívají přesně. Schopnost učení u osob s těžkým MP je velmi omezená a vyžaduje dlouhodobé úsilí. Přesto může vést ke zvládnutí některých základních úkonů sebeobsluhy. Takto postižená osoba je celoživotně závislá na péči druhé osoby. Osoby pečující mají vždy perspektivu určitého vývoje, kdy i přes velká omezení lze člověka s postižením vést k maximálnímu rozvoji potenciálu. Zde je každý originální a při vhodném nastavení podmínek lze i u osob s těžkým MP dělat drobné krůčky k osvojení základních úkonů, které pak pomáhají osobám v naplňování potřeb (Hachová, 2013; Vančová, 2014).

3.4. Hluboká mentální retardace

Hlubkému mentálnímu postižení odpovídá IQ, které je nižší než hodnota 20 (výskyt 1 % v celkovém počtu jedinců s mentální retardací, v populaci 0,1 %) (Hachová, 2013, s. 22).

Počtem osob jde o vzácné případy, kdy je jedinec významně, až skoro absolutně omezen ve všech životních aktivitách a fungování. Základy řeči se u osob s hlubokým postižením nevytvářejí. Možnost komunikace s okolím je pouze ve formě neverbální. Jedno z rozlišení, které může člověk s takovým postižením vnímat a dávat najevo, je, zda se mu daný podnět líbí, či nelíbí. Pohybové schopnosti jsou také utlumeny, většina osob s tímto postižením je tak zcela imobilních, nebo má výrazné pohybové omezení. Osoby s hlubokým MP jsou zcela odkázané na péči, a to ve všech základních úkonech. Vývoj těchto jedinců mohou zajišťovat podněty a impulsy působící např. na mozek, míšní centra, nebo na centrální nervovou soustavu, kdy tyto

podněty a impulsy mohou podněcovat a pozitivně ovlivňovat procesy senzomotorického učení (Hachová, 2013; Vančová, 2014).

3.5. Ostatní

Ne všechny okolnosti umožňují v rámci kategorií MP přesné zařazení. Do skupiny ostatní můžeme zařadit osoby, jejichž stupeň postižení nejde dle obvyklých metod přesvědčivě určit. Může jít např. o osoby s přidruženým senzorickým, nebo somatickým postižením (osoby slepé a hluché, které z různých příčin nedovedou komunikovat; jedinci s těžkou poruchou chování; osoby s autismem; těžce tělesně postižené osoby). Druhou možností jsou osoby spadající do tzv. hraničního pásma. Tito jedinci mají IQ těsně nad hranicí lehkého MP. Jako takový mohou být označováni jako ti s nespecifikovatelnou mentální retardací. V těchto případech nemusí být prvotní příčinou inteligence a poškození mozku. Mezi příčiny tohoto jevu můžeme přednostně řadit např. sociální zanedbanost, neplodné výchovné prostředí, smyslové vady apod. (Hachová, 2013).

4. Lidské potřeby

Život každé osoby můžeme popsat jako snahu naplňovat jisté potřeby. Jde o základní oblast, která ovlivňuje veškerou psychickou činnost člověka. Tyto jevy nezůstávají skryté, ale prostupují celého člověka. K naplnění žádané potřeby může v první řadě vést pozitivní snaha, kdy cíleně něco konkrétního dělám a získávám, nebo v opačném případě odmítání, kdy něco odmítám. Tyto způsoby naplňování potřeb jistým zúženým chápáním můžeme nazvat jako základní. Lidská potřeba může dále odpovídat stavu lidského organismu, který jako celek není ve vnitřní rovnováze nebo zažívá nedostatek ve vnějších vztazích. Harmonický život, který bude ve stavu jisté rovnováhy, je cílem, kterému jsou podřízeny potřeby v širším rozvinutém chápání potřeb (Příbyl, 2015).

První rozlišení takto může být právě v pohledu na širší potřeb – základní nebo širší, ve kterých lze spatřit rozvinutější síť potřeb. Hlavním klíčem může být cíl potřeby, tedy to, čeho chci dosáhnout – zda jde o něco základního, často hmotného, nebo o nějaký citový stav či emoci.

Cílem této části diplomové práce bude pojednat o potřebách v jejich širším chápání. Tedy nejen potřeby tzv. základní, které Hartl v Psychologickém slovníku definuje jako potřeby

pro život primární a prvotní; dle Maslowa jde např. o zajištění potravy, vody, nepřítomnosti bolesti a základní potřeby psychologické. Tato práce věnuje pozornost potřebám tzv. vyšším, které můžeme nazvat metapotřebami. Metapotřeby se dle Maslowa týkají např. potřeby *spravedlnosti, krásy, pořádku, cti a sebeaktualizace* (Hartl, 2000, s. 312). Toto základní rozlišení uvádí i Milan Nakonečný, používá však jiné názvosloví, kdy uvádí termíny potřeba biogenní a potřeba psychogenní. Mezi prvně zmíněné, potřeby biogenní, řadí potřeby, *kteřé mají původ v biologických nedostacích organismu, jako jsou třeba potřeby jídla, vody, spánku, odpočinku, pohybu a další*; k druhým, psychogenním, pak zmiňuje *potřeby, které mají svůj původ v nedostacích sociálního bytí člověka, jako je třeba potřeba sociálního kontaktu, sdružování, získávání opory a úcty, lásky a další* (Nakonečný, 2017, s. 298).

4.1. Termíny

Než přiblížíme jednotlivé možnosti a modely širšího třídění potřeb, bude vhodné nastínit termíny, které s pojmem potřeba nějak souvisí. Jde o termíny v některých oblastech synonymní, přesto však mající svá kritéria a dané odlišnosti. Lidské bytosti nemají jen potřeby, které naplňují. Některé jednání může pramenit z hlubších pohnutek, jistého vlastního zájmu, nebo z postoje vůči dané věci.

Co je tzv. potřeba, a jaké má základní formy, jsme již v úvodu přiblížili. Pro úplnost nyní zmíníme, co potřeba není. Potřeba obecně není pud, ani tzv. zájem, přestože jde o termíny v něčem podobné a blízké. V literatuře z přelomu století je termín pud spojován s označením instinkt (Hartl, 2000). Pudy společně s instinkty bývají častěji vztahovány ke zvířatům. Jde o touhu dosáhnout určitého cíle, která je zčásti vědomá a z části v jistém vnitřním naprogramování jedince. Zásadní rozdíl mezi pudem a potřebou lze spatřit v důsledcích. Pudy, zvláště ty, které nejsou korigovány, mohou směřovat k negativním cílům a destrukci. Naopak potřeba, kterou osoba sleduje, by měla vést k výsledkům veskrze kladným a prospěšným (Hapla, 2018).

Jisté konkrétní potřeby mohou úzce souviset s termínem zájem. U zájmu jde o vybranou potřebu, která se uspokojuje prováděním různých činností, kdy je člověk ochoten vynaložit svoje úsilí, finanční prostředky a také svůj čas. Výhodou zájmu je jeho pružnost a možnost ovlivnění. Jako takový lze zájem zesilovat, zeslabovat a jinak dotvářet záměrným působením. Tato možnost zájem směřovat a rozvíjet je jedním z rozdílů oproti celku primárních potřeb (Nakonečný, 2017). Opak zájmu může být nazván anti-zájmem nebo znechucením určité

činnosti. Tento ne-zájem nemusí vzniknout vlastním zaviněním. Ti, co doprovází druhé (i osoby s MP), mohou vznik zájmu roznítit a jedinečně podpořit, nebo naopak mohou potenciál a jisté předpoklady pro daný zájem oslabit až pohřbit (Říčan, 2010).

Mezi pojmy, které téma zastřešují, pak můžeme zařadit termín motiv a hodnoty. První zmíněná, motivace, je podstatnou podmínkou, která může spustit řetězec příslušného chování a vést k naplňování potřeb. *Motivace je stav, který aktivuje chování a dává mu směr* (Nakonečný, 2017, s. 297).

Nejobecnější postoje, které určují celý životní styl a orientaci člověka ve světě, pak nazýváme hodnotami, nebo hodnotovou orientací, lidově žebříčkem hodnot (Říčan, 2010, s. 109). Postoje jistých parametrů mohou upevňovat základní sebevědomí, pomáhají k sebevyjádření a k sebeospravedlňování, dále pozitivně ovlivňují sebehodnocení, vytvářejí vhodné sebepojetí a vědomí vlastní identity, v neposlední řadě mohou pomáhat překonávat nejistotu, úzkosti a strach (Nakonečný, 2009, s. 236). Zvláště u osob, které potřebují péči a pomoc druhých, může jít o velký ukazatel k naplňování potřeb. Nejde o pouhou znalost teorie, ale o poznání, které zrcadlí konkrétní životní postoje a hodnoty – ty můžeme poznat, na ně lze reagovat a dále je pozitivně doprovázet (Říčan, 2010).

4.2. Dělení lidských potřeb

Již bylo zmíněno rozlišení lidských potřeb na tzv. nižší a vyšší. Řečeno jinými slovy, jde o rozdělení na potřeby základní a širší (nadzákladní). To odpovídá běžné lidské zkušenosti, kdy některé skutečnosti jsou pro náš život primární (potřeba vody, jídla, spánku ad.) a jiné sekundární, případně vyšší. Jako lidské bytosti nejsme jen oním základem, někým, kdo naplňuje pouze primární potřeby osoby. Skutečnost lidského organismu je bohatší. Komplexní přístup zohledňuje více oblastí a rovin, ve kterých se život osoby odehrává.

Lidský život probíhá ve čtyřech základních rovinách. Jde o oblast biologickou, psychologickou, sociální a spirituální. Jedno z možných dělení odvozuje potřeby právě dle jednotlivých oblastí.

Biologické potřeby charakterizuje vše, *čeho si žádá naše tělo*. Jde o oblast, která rámcově odpovídá potřebám základním (*potrava a tekutiny, vylučování, dýchání, spánek ad.*).

Psychologické potřeby zahrnují potřebu *bezpečí, jistoty, respektování lidské důstojnosti, touhu po důvěře*.

Sociální potřeby odpovídají *touze člověka po osobním kontaktu s druhými lidmi, potřebě komunikovat* a v neposlední řadě *potřebě lásky – milovat a být milován*.

Duchovní potřeby mohou naplňovat všichni lidé pokládající si otázky *po smyslu života, odpuštění* a naději aj. Odpovědi na tyto a další otázky může hledat každý. Období, kdy jsou osoby citlivější na tato témata, jsou např. chvíle nemoci, případně blízkost smrti (Příbyl, 2015, s. 32).

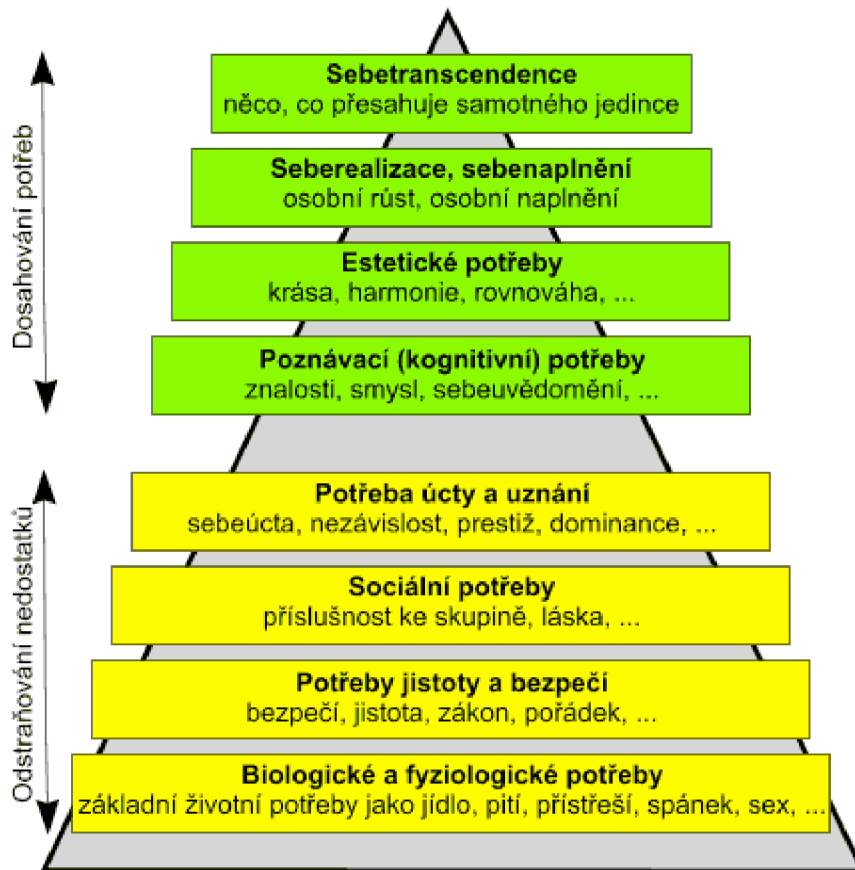
Hranice jednotlivých oblastí nejsou ostré, jednotliví autoři tak přicházejí s odlišným rozlišením a dělením.

4.3. Maslow

Nejnámější teorie potřeb, která má svou popularitu již po desetiletí, je tzv. hierarchická teorie potřeb dle A. H. Maslowa (*1908-1970). Zatímco jiné členění potřeb odborná literatura uvádí spíše okrajově, teorie tohoto autora a její následné přepracování dalších autorů zmiňuje většina publikací zabývajících se potřebami osob nebo psychologii celkově. Jde o rozlišení potřeb, které je možné rozdělit z hlediska motivů, a to na skupinu potřeb nedostatku, u kterých je podmínkou růstu a postupu jejich uspokojení a navazující skupinu potřeb, které můžeme popsat jako potřeby spojené s bytím člověka a jeho hodnotami. Zde jde o naplňování potřeb vyšších (metapotřeb), kdy je charakteristická oddanost *nějakému úkolu či něčemu „mimo sebe“*, jde o potřeby osoby *odevzdávající se něčemu, obětující se a přijímající nějaké poslání, oddané něčemu neosobnímu či nadosobnímu* (Nakonečný, 1996, s. 166). Tato skupina odpovídá vrcholu pomyslné pyramidy potřeb, kdy bez základu, který pokládá první skupina, již zmíněných potřeb nedostatku, by k naplňování potřeb vyšších většinou nedocházelo. V ojedinělých případech však může docházet k naplňování potřeb spojených s bytím člověka, aniž by byly naplněny všechny ze základních potřeb. Právě *uspokojování těchto metapotřeb přináší největší radost či pocity štěstí, po němž touží lidé „plně humánní“*. Jak říká sám Maslow, jde o *nejhlubší prožitek naší osobní základní živočišnosti a příslušnosti k druhu jako přijetí naší hluboké biologické podstaty a jednoty vůbec* (Nakonečný, 1996, s. 166). V rámci tohoto rozlišení mluvíme o čtyřech kategoriích, které obrazně řeší odstraňování nedostatků, a o čtyřech, kterým jde o pozitivní dosahování potřeb (Příbyl, 2015).

4.4. Pyramida potřeb

Obr. 1: Maslowova osmistupňová pyramida potřeb a hodnot

Dělení na jednotlivé a konkrétní potřeby, které navazuje na předchozí rozlišení, počítá s osmi hlavními skupinami potřeb. Jde o potřeby *biologické, potřebu bezpečí, přimknutí, úcty a respektu, poznání, estetiky, seberealizace a jako poslední potřebu transcendence*. Tyto potřeby jsou v hierarchickém postavení od základních biologických po nejvyšší potřeby transcendence. Většinou platí, že po uspokojení nižší potřeby přichází na řadu potřeba následující. Např. *jsou-li základní biologické potřeby uspokojeny, vystupuje do popředí potřeba bezpečí. Je-li uspokojena i potřeba bezpečí, přichází na řadu potřeba někam patřit (potřeba přimknutí)*. A takto dál, až k nejvyšší potřebě transcendence. *Probuzení vyšších potřeb je závislé na uspokojení potřeb nižších*. Platí, že *nejsou-li nižší potřeby uspokojovány, vynucují si přednostní pozornost*, mimo poslední dvě – dosáhne-li osoba stádia seberealizace a transcendence, dochází ke změně. *Jedinec nepotřebuje už např. lásku lidí, až na malé udržovací dávky a po dlouhá období se může obejít i bez nich* (Říčan, 2010, s. 112).

4.5. Potřeby (nej)vyšší

Pro zaměření naší práce přiblížíme potřeby nejvyšší. Jde o potřeby transcendence, které bývají opisovány jako potřeby spirituální, kosmická identifikace, něco, co přesahuje samotného jedince, nebo jako *hluboké prožití toho, že člověk je součástí většího celku – lidstva, přírody, Země, a nakonec celého vesmíru* (Říčan, 2010, s. 112). Potřeba transcendence znamená potřebu *přesahovat svůj život z každodennosti k výjimečným zážitkům, snahu po rozšiřování vědomí za hranice každodenní zkušenosti. Potřeba transcendence znamená také plné oddání se nadosobním cílům, které jsou spojeny s vědomím určitého poslání* (Nakonečný, 2017, s. 300). Dalším faktem je dle Maslowa i to, že vyšší zájmy jsou v podstatě neuspokojitelné. Jako takové spíše posilují touhu rozvíjet, naplňovat dál a dosahovat něčeho vyššího.

Schéma zde přiblížené hierarchické teorie potřeb lze přenést i na osoby s mentálním postižením. Také pro ně platí, že je-li naplněna jedna kategorie, může se účinně přistoupit k naplňování další. U osob s postižením mají zásadní místo osoby doprovázející a forma nastavené péče. Právě tyto okolnosti jsou určující pro možnost naplnění jednotlivých potřeb nižších, následně pak i k plnějším rozvinutí potřeb vyšších, které jsou vlastní lidským osobám.

4.6. Další autoři

Pro úplnost zmíníme další možnosti, jak bývají potřeby uspořádány. Stejnému tématu jako Maslow se věnují i další autoři. Právě to, co zastávají druzí, a je odlišné od Maslowovy teorie potřeb zde zmíníme.

Hlavní rozdíly můžeme vidět ve zvoleném uspořádání, v definovaných potřebách a v jistém celostním chápání potřeb. Maslowův současník Henry Alexander Murray (*1893-1988) nepřejímá hierarchické uspořádání, ale volí rozdělení situační. Dle tohoto modelu jsou všechny potřeby na stejné úrovni, s tím, že se aktualizují na základě vnějších a vnitřních podmínek. Podobné uspořádání volí i další autoři např. Artur Manfred Max-Neef (*1932-2019)

Další přístup, který vypracoval David Clarence McClelland (*1917-1998), vymezuje pouze tři potřeby vlastní všem. Jde o potřebu něčeho dosáhnout, potřebu moci a ovládnutí a za třetí potřebu příslušnosti. V této teorii má místo i jisté hierarchické uspořádání. Platí však to, že která potřeba bude výš a která níž, určuje sám jedinec.

Zajímavostí manželů Pessových je teorie, která pokládá za důležité již prenatální období. Právě období od početí a první roky života pokládají za základní ve vztahu k potřebám osoby.

Aby byla zastoupena i česká stopa, je vhodné zmínit Marii Vágnerovou a Helenu Chloubovou. Zatímco pro první zmíněnou je charakteristická volba a definice jednotlivých potřeb, druhá autorka tvoří systém potřeb s konkrétním zaměřením – jde o lidské potřeby ve stáří, kdy systém tvoří tzv. Dům životních potřeb (Příbyl, 2015).

5. Spiritualita a spirituální potřeby

Většina autorů uznává přítomnost tzv. vyšších potřeb. Tyto potřeby, vlastní všem lidem, můžeme nazvat také potřebami jistého přesahu, transcendence a spirituality. To dokládají dimenze vlastní člověku, kdy každý *tvorí jednotu dimenze biologické, psychosociální a spirituální*. Zmíněné dimenze se prolínají a aktualizují dle životního období, s ohledem na minulost a aktuální stav v životě jedince (Cimrmanová, 2020, s. 40). Jednotlivé spirituální potřeby zapadají do širšího rámce spirituality jako duchovní roviny člověka. Spiritualita následně hraje u různých lidí různě důležitou úlohu. Zde může jít o něco reflektovaného a rozvíjeného nebo o něco, čemu se osoba nevěnuje, případně až vyhýbá. To však neruší základní spirituální dimenzi člověka a jeho vnitřní nasměrování (Vojtíšek, 2012). Spiritualita je důležitým aspektem diagnostického poznávání osobnosti, psychoterapie, výchovy atd. Tam, kde je schopnost spirituálního prožívání výrazně oslabena nebo zcela chybí, můžeme hovořit o dezintegraci, příp. rozkladu osobnosti. (Říčan, 2010, s. 153). Více autorů označuje za jisté jádro spirituality lásku. Svatošová za společného jmenovatele pro všechny lidi, za *univerzální duchovní potřebu uvádí touhu po lásce, touhu milovat a být milován* (Svatošová, 2012, s. 41). Pokud jedinec vyrůstá v láskyplném prostředí, má větší pravděpodobnost zdravého chápání základních prvků spirituality – sebe/jistoty, základní důvěry, svobody ve vztazích (Říčan, Janošová, 2016). V následujících odstavcích přiblížíme jednotlivé oblasti spirituálních potřeb, dále předložíme vztah spirituality a náboženství, a v neposlední řadě spiritualitu ve vztahu ke křesťanství a její místo v katolické církvi.

5.1. Jednotlivé spirituální potřeby

Co vše lze zařadit mezi spirituální potřeby? Jde o širokou paletu možností, které uvádějí jednotliví autoři. Určit spirituální potřeby univerzálně, aby byly platné pro všechny, je téměř nemožné. Jednotliví autoři vymezují spirituální potřeby ve vztahu k určitým skupinám, které mají některé rysy společné. Předložíme spirituální prožitky osob, kterých se nějak dotýká téma závislosti na pomoci druhých, dále potřeby osob starých, a v poslední řadě potřeby u osob s mentálním postižením. Tyto tři rozlišení nejdou proti sobě, naopak, velikost fenoménu mentálního postižení a jedinečnost každé osoby, kdy s MP může být vázána jistá potřeba pomoci nebo vysoký věk, je možností pro širší hledání a další přístupy.

Jako první uvedeme základní formy spirituálních prožitků, o kterých pojednává kniha *Spiritualita v pomáhajících profesích*. Právě tam uvádějí výčet spirituálních prožitků od Říčana: *úcta, strach, důvěra, naděje, láska, pokoj, radost, nutkání se sdílet, pokora, svoboda, vděčnost, inspirace, jistota, zkušenost vyslyšené modlitby, smysl života, čistota, pravda, touha po osobní dokonalosti, hněv a dojem, že je někdo přítomen* (Vojtíšek, 2012, s. 197).

Ve vztahu ke starším lidem pojímá spirituální potřeby Věra Suchomelová, která ve své knize *Senioři a spiritualita* používá seznam potřeb od Koeniga, který jej navrhl již v roce 1994. Ten mezi stěžejní duchovní potřeby seniorů řadí: *potřebu smyslu, životního cíle a naděje, potřebu vidět přesah životních situací, potřebu kontinuity, podpory v čase zrát, potřebu akceptace a validace religiózního chování, potřebu spirituálně se projevit, potřebu vlastní důstojnosti a hodnoty, potřebu bezpodmínečné lásky, potřebu vyjádřit hněv a pochyby, potřebu vědět, že Bůh je na naší straně, potřebu milovat a být užitečný, potřebu odpustit a odpuštění zažít a potřebu přípravy na umírání a smrt* (Suchomelová, 2016, s. 86-87).

Cimrmanová, která zaměřuje svou práci na osoby s mentálním postižením, pak uvádí jako dominantní a jednoznačnou u osob s MP *potřebu naděje a potřebu srozumitelného světa*, dále *potřebu blízkosti a bezpečí*. U dalšího výčtu spirituálních potřeb pak volně vychází od výše zmíněné autorky Suchomelové a z díla Marie Svatošové. Cimrmanová, která se tedy volně inspiruje od dalších autorek, dále vyjmenovává *potřebu akceptace a validace spirituálního chování, potřebu odpustit a odpuštění zažít, potřebu podpory v čase zrát, potřebu přijetí a bezpodmínečné lásky, potřebu vyjadřovat náklonost a lásku, potřebu vlastní hodnoty a důstojnosti, potřebu vyjádřit hněv a pochybnosti, potřebu být užitečný, potřebu projevovat vděčnost, potřebu přípravy na umírání a smrt*. Ve vztahu ke strachu pak uvádí *potřebu překonat strach z trestu, strach z neznámého světa a z nesnesitelné bolesti* (Cimrmanová, 2020, s. 41-42).

Mnozí autoři přímo uvádějí provázanost spirituality a zdraví člověka (Badenas, 2016). Zde je vhodné zmínit, že jako vše ostatní i náboženská a spiritualita, která může na duševní zdraví působit velmi pozitivně a protektivně, může také být faktorem rizikovým či negativním (Břečka, Vňuková, Ptáček, 2022). Toto rozlišení, zásadní pro život, můžeme nazvat jednoduše spiritualitou zdravou či nezdravou. Je-li směr k jedné či k druhé straně, určují mnohé faktory. V následujícím bodě pojednáme o celkovém vztahu a poměru spirituality vůči svým zdrojům (např. náboženstvím).

5.2. Zdroje spirituality

S označením, že něco je spirituální, se můžeme setkat v dávné křesťanské tradici. Jde o označení vycházející z *latinského* „*spiritualis*“ („*duchovní*“), *odvozeného od* „*spiritus*“ („*dech*“ nebo „*duch*“). Obsahově tato slova odkazují k třetí Božské osobě, která působí v životě a na životy konkrétních osob. Jde o vnitřní život člověka, který je spoluutvářen působením Ducha svatého a prodchnutý Bohem. Tato součinnost Boží a lidská měla vždy určitá specifika vlastní vždy dané tradici. Můžeme tak hovořit o mystické spiritualitě, kněžské spiritualitě, ignaciánské spiritualitě apod. Tato perspektiva, vycházející z křesťanství, nabývá nových rozměrů v 20. století (Vojtíšek, 2012, s. 10).

V druhé polovině 20. století můžeme vidět velký vzestup pojmu spiritualita. Co bylo důvodem toho, že dnes je termín spiritualita populární a žádaný mimo hranice křesťanství? Vojtíšek zmiňuje v první řadě podíl nových náboženských hnutí, která měla ve svém programu rozšíření jistého spirituálního způsobu života. Šlo zde o *osobní, nedogmatickou zbožnost, založenou na přímém náboženském zážitku a vyhýbající se institucím a jejich autoritativním nárokům*. Dalším faktorem je krize tradičních náboženských institucí, které jsou spjaty s tzv. religiozitou (Vojtíšek, 2012, s. 10). V neposlední řadě můžeme uvést výzkum v oblasti potřeb člověka. Právě v druhé polovině 20. století vzniká více teorií, které odkazují k vyšším potřebám a nutnosti vzít jistou oblast transcendence vážně.

5.3. Spiritualita 21. století

Dnes populární chápání spirituality je specifické nevázaností na oblast náboženství. Jde o jistou osobní spiritualitu. Dnešní chápání tohoto termínu tak zahrnuje přístup širší. Spiritualita odpovídá na stejné otázky jako náboženství, má však větší paletu možností – nemusí se držet striktní nauky a hranic, kterými náboženství disponuje. Nejde však o to tradiční náboženství

shodit. Naopak náboženství, které má staletý vývoj, obsahuje velké množství funkčních prostředků, které mohou být pro osobní spiritualitu jedince prospěšné (Břečka, Vňuková, Ptáček, 2022). Někteří autoři však vidí spiritualitu v přímé opozici vůči náboženství, které vidí zatížené jistou zastaralostí, formálností, nedostatkem citu a slepou poslušností. Ve slově spiritualita spatřují *něco nového, spontánního, neformálního, tvořivého, autentického vnitřní zkušenosti, svobodné vyjádření, duchovní hledání, případně i dobrodružné experimentování* (Říčan, 2006, s. 124).

5.4. Křesťanství

Základy, které určovaly po staletí směřování evropské kultury, souvisí s křesťanstvím. Právě to hrálo velkou úlohu v mnoha oblastech a rovinách společnosti.

Popsat všechny specifika křesťanství by dalo na samostatnou práci. Než v dalších bodech přiblížíme vztah křesťanství a spirituálních potřeb, kterých se křesťanská víra dotýká, věnujeme pozornost křesťanství jako celku, kde centrální místo zaujímá postava Ježíše Krista. Právě jeho život a činnost, můžeme nazvat „novým učením“ (Mk 1,27). V čem je ona novost, která oslovuje a inspiruje i dnes? Nejde o pouhé zázraky a divy, které máme zapsány v Bibli. Jde o velikost otevřenosti a zájmu o druhé, o všechny bytosti. Křesťané věří, že Ježíš přišel na svět a přijal lidské tělo, abychom poznali vyšší Boží lásku. Je-li jádro vyšších potřeb v lásce, pak ve shodě s tímto tvrzením křesťanská víra předkládá, že *v tom se ukázala Boží láska k nám, že Bůh poslal na svět svého jediného Syna, abychom skrze něho měli život.* (1 Jan 4,9). Křesťané pokládají Krista za vzor dokonalého člověka. Tento vzor ve své stále novosti a pozitivní radikalitě dává příklad a vybízí k následování. Verše Nového zákona ukazují Ježíšovo učení, které prostupuje každý jeho skutek, každé setkání a interakci s druhými. Největší zájem Ježíše je o nitro člověka, kde přední místo má duše (např. Mk 7,18-23; Mt 10,28; Mt 11,29; Lk 11,39-40; Jan 7,38). Zdraví, postavení ve společnosti, sociální zajištění, minulost jedince apod., to vše jsou pouhé okolnosti, které jsou druhotné. Ježíš svým učením vyzdvihuje jistá témata duchovního života, která jsou otevřena všem a jako taková mohou být rozhodující při naplňování spirituálních potřeb jedince. Ježíš vstupoval do kontaktu s jednotlivci, učil však také celé zástupy. Svým učedníkům řekl výzvu, která rezonuje mezi jeho následovníky dodnes: *Jděte do celého světa a kažte evangelium všemu stvoření* (Mk 16,15). Ježíšova slova berou křesťané již po staletí vážně a snaží se v každé době o jejich pozitivní aktualizaci.

Křesťané po staletí pomáhali lidem slabším a vyloučeným, sem můžeme zařadit i osoby s postižením. Např. od raného středověku vznikaly klášterní hospitály jakožto útulky pro staré, nemohoucí i duševně nemocné osoby. Šlo o pozici, kdy *na jedné straně byli „blázni a šílenci“ považováni za šťastně vyvolené, na které shlédl Bůh*. Pro uvedení celostního pohledu je nutné zmínit i druhou stranu. Lze se setkat i s přístupy, kdy lidé duševně nemocní *byli považováni za zplozence ďáblův*. Zde nastalo to, že *byly duševní poruchy vyňaty ze sféry medicíny a staly se předmětem démonologie*. Ukotvení pozitivního přístupu přinesla renesance, která přistoupila k celku tématiky odborněji. Jedna z nevýznamnějších osob, která zastávala možnost vyučovat a vychovávat všechny děti, byl Jan Amos Komenský, pedagog a duchovní sboru Jednoty bratrské. V jeho Didaktice se můžeme setkat s klasifikací žáků dle míry postižení a potřeb. Jde celkem o šest kategorií, kde první dvě dávají popis a metodologické pokyny k osobám s lehčí formou MP, přes další kategorie následně Komenský dochází k popisu možností u osob s hlubším stupněm mentální retardace (Valenta, Müller, 2022, s. 19–21). Až do devatenáctého století můžeme celkový přístup k osobám s postižením nějak spojit s křesťanstvím, zatímco v době pozdější můžeme vidět další možnost, kdy začíná být legitimní možností tzv. nevěřit (tzn. nebýt křesťanem) (Břečka, Vňuková, Ptáček, 2022).

5.5. Katolická církev

Hlavním dokumentem katolické církve je Katechismus katolické církve (KKC) z roku 1997. Jde o dokument vycházející z tradice celého křesťanství, mající kontinuitu s postavou Ježíše a prvotní církvi. Katechismus udává jistou základní rovinu nauky, platnou všem katolickým křesťanům. Bližší rozvinutí nauky, možnosti výkladu a užití do praxe života je pak možné hledat v dokumentech, které vydává Svätý otec, nebo u seriózních autorů teologické či náboženské literatury. Tento základní dokument udává některé informace související s tématem této práce. V následujících řádcích přiblížíme, co katechismus, třebaže ne napřímo, říká k lidem s MP. Na těchto řádcích půjde o stránku naukovou – tedy o teorii, která však vybízí a apeluje k praxi.

Jaké místo může v katolické církvi najít člověk, který má specifické potřeby a prožívání díky svému postižení? Dle katechismu mohou místo v katolické církvi najít všichni lidé (KKC, čl. 836). Jistým milníkem, kdy můžeme jedince označit za katolíka (křesťana), je křest v katolické církvi. Nejde jen o samotnou chvíli křtu – za důležitou označuje dokument také přípravu, která obnáší *hlásání slova, přijetí evangelia, obrácení nitra, vyznání víry, až po samotný křest*, na který má navázat biřmování a svaté přijímání (KKC, čl. 1229).

Přijetí víry v Ježíše Krista se neděje pouhým rozumem. Základní prostor, kam můžeme víru umístit, je prostor srdce, kde nejde pouze o to, co pochopíme. *Víra odpovídá přilnutí k Bohu bez ohledu na to, co cítíme, nebo chápeme* (KKC, čl. 2609). S prostorem nitra souvisí také základní povolání všech křesťanů – žít dokonalou lásku. O ní čteme na stranách Nového zákona, jinak nazývaného *zákonem lásky*. Tímto zákonem lásky mají křesťané žít, a tuto lásku mají dávat druhým (KKC, čl. 1972). Výsledkem pak má být společenství, kde si všichni křesťané jsou *skutečně rovni co do důstojnosti i činnosti, kdy na základě této rovnosti všichni spolupůsobí na rozvoji Těla Kristova*, tj. církve (KKC, čl. 872).

Všichni, i osoby s postižením, mohou tvořit církev. Základ, kterému odpovídá možnost křtu je jasný, zde není slabých míst. *Křest, který je základem celého křesťanského života*, může přijmout *každý člověk dosud nepokřtěný* (KKC, čl. 1213, 1246). V katolické církvi je také běžná praxe křtů malých dětí. Jistý rozkol nastává v otázce přijetí svátosti biřmování a eucharistie. Právě křest společně s biřmováním a eucharistií tvoří jednotu iniciačních svátostí, které je dobré přijmout. Dle katechismu je biřmování potřebné pro dovršení křestní milosti, dále tato svátost *dokonaleji spojuje s církví a dává zvláštní sílu Ducha svatého* (KKC, čl. 1285). Eucharistie je pak zdrojem a vrcholem celého křesťanského života, pomáhá k bližšímu spojení s Kristem a *posiluje lásku, která takto oživená zahlašuje všední hříchy* a je jistou prevencí před hříchy smrtelnými (KKC, čl. 1394-1395). V neposlední řadě k přijímání eucharistie vybízí sám Ježíš (KKC, čl. 1384).

Jak u biřmování, tak u eucharistie je jedno kritérium, které se v praxi ukazuje stále jako problematické. Jde o otázku rozumu, vhodné doby a schopnosti rozlišovat. Tedy o věci zásadní ve vztahu k lidem s mentálním postižením. V části pojednávající o biřmování se uvádí, že *bez biřmování a eucharistie je svátost křtu jistě platná a účinná, ale uvedení do křesťanského života zůstane nedokončené* (KKC, čl. 1306).

Je žádoucí doprovázet i osoby s MP k přijetí všech tří tzv. iniciačních svátostí. Kodex kanonického práva (CIC) u biřmování uvádí věk, kdy věřící dosáhne vlastního rozhodování (CIC, kán. 891). U eucharistie jsou pak podmínky formulovány rozsáhleji – pokud příprava vede k jistému prohloubení nauky a vztahu ke Kristu, a pokud osoba s vírou a zbožností dokáže rozeznat Tělo Páně, může přistoupit k přijímání (CIC, kán. 913). Stejně téma, kdo a od kdy může přistoupit k přijímání eucharistie, se řešilo již na začátku minulého století. Papež Pius X. v dekretu *Quam singulari* z roku 1910 uvádí, že věková hranice k prvnímu svatému přijímání je okolo sedmého roku života, individuálně i o něco dříve nebo později. V tomto dokumentu papež přijímání podmiňuje schopností rozlišit *Svátost Oltářní* (eucharistii) *od chleba*

obyčejného a tělesného. Osoby s mentální postihou ve formě lehké a střední (dohromady 82 % z celkového počtu jedinců s MP; viz 3.1 a 3.2) mají dostatečný potenciál a schopnosti k jistému učení a rozlišování. Říci plošně, že lidé mentálně postižení nemohou chodit ke sv. přijímání, případně k biřmování, je velkou chybou. Papež Pius X. v již zmíněném dekretu reagoval na situace, kdy duchovní nechtěli podávat sv. přijímání dětem *pod záminkou, že se takto brání zneuctění vznešené Svátosti*. Píše, že tyto neoprávněné záminky byly *příčinou mnoha zla*, kdy výsledkem bylo, *že dětiná nevinost se od objetí Krista oddalována, nebyla silena pokrmem vniterného života* (Quam singulari, 1910, s. 8).

To, že je někdo postižený, není podstatné. S každým postiženým lze směřovat k základům nauky a k osobnímu vztahu s Ježíšem. Chce to svůj čas a účinné postupy. Jak doprovázet osoby s postižením v dnešní době, více jak dvacet let po vydání Katechismu, pak přibližuje Direktorium pro katechezi (DpK) z roku 2020. To ukazuje aktuální kurz a směřování katolické církve ve vztahu k lidem s postižením.

5.6. Direktorium pro katechezi

Co učí dnes církve o katechezi osob s postižením? Jde o otevřené kroky, které berou osoby s postižením jako rovnocenné partnery. Dle Direktorie jsou k dobrému a smysluplnému životu, ale také k víře, voláni všichni postižení. Úlohou a výzvou všech společenství a každého jednotlivce je rozpoznat přítomnost Ježíše, který se v osobách s postižením zvláštním způsobem projevuje. K tomu je nutná dvojitá pozornost. Nikdo nesmí být odsunut – i osoby s těžkým postižením mohou být vedeny k víře. Druhá pozornost je v nutnosti nevidět v postižených pasivní subjekty, naopak být ochotný a vidět tyto osoby jako aktivní členy společenství (DpK, čl. 269).

Pro církevní společenství je každý člověk s postižením příležitostí k růstu a výzvou k překonání kulturních předsudků. *Lidé s postižením svědčí o podstatných pravdách lidského života*. Společenství má tyto osoby přijímat jako *velký dar*, vedoucí k autentickému prožívání *vzájemného přijetí a solidarity ve vztazích*. Toto přijímání osob s postižením, které je výzvou pro svět, může vytvářet lepší život (DpK, čl. 270).

Místní církve mají být ve svých katechetických programech otevřeny přijetí a běžné přítomnosti osob s postižením. Osoby s postižením prožívají svůj vztah k Bohu odlišným způsobem. Jde o vztah, který je *bezprostředně intuitivní*. Jinakost není důvodem k odmítání, proto je nutné a přiměřené jejich důstojnosti doprovázet osoby s postižením v jejich životě víry.

Doprovázení, které má být účinné, se nemůže bát hledat *nové způsoby komunikace a vhodnější metody, jak podpořit setkání s Ježíšem*. Jako užitečné dokument uvádí použití zážitkové dynamiky a jazyka, který zapojuje všech pět smyslů, dále narativní metody schopné osobně a smysluplně zapojit všechny účastníky (DpK, čl. 271).

V posledním bodě pak Direktorium pojednává o lidech s postižením ve vztahu ke svátostem. Uvádí, že *i lidé s vážným postižením jsou povoláni k plnosti svátostného života. Nikdo proto nemůže lidem s postižením odmítnout svátosti*. Objeví-li společenství krásu a radost z víry u osob s postižením, objeví velké bohatství. Prostředkem k tomuto směřování je pastorační inkluze a zapojení do liturgického dění. *Lidé s postižením mohou realizovat hluboký rozměr víry, který zahrnuje svátostný život, modlitbu a hlásání slova*. Ne pouzí adresáti katecheze, ale protagonisté evangelizace, kteří mají *vést k víře prostřednictvím vlastního svědectví* (DpK, čl. 272)

5.7. Papež František

Hlavní osobou celé církve je papež – římský biskup. Jde o člověka, který díky svému úřadu zastává v církvi *nejvyšší, plnou, bezprostřední a obecnou moc, kterou může vždy svobodně vykonávat* (CIC, kán. 331).

Papež coby pastýř celé církve udává směr a dává vzor v mnoha oblastech. Specifikum papeže Františka je míra pozornosti vůči slabším a nejkřehčím lidem.

I oficiální dokumenty zrcadlí tento apel. V encyklice *Fratelli tutti*, kde hlavním motivem je bratrství všech, papež František uvádí, že *každý člověk má právo žít důstojně a plně se rozvíjet; toto základní právo nesmí být upíráno v žádné zemi. Toto právo má každý člověk i tehdy, když je neproduktivní nebo když se narodil s omezením nebo jimi byl postižen během života: nezbavuje ho to důstojnosti lidské osoby, důstojnosti založené ne na okolnostech, ale na vnitřní hodnotě jeho bytí* (Fratelli tutti, 2021, čl. 107).

Další oblastí, která má dopad na globální společenství věřících, jsou promluvy, komentáře a záznamy audiencí, kdy papež přijímá a hovoří k lidem s postižením. Texty z těchto akcí šíří a přejímají média. V České republice jde nejvíce o informační portál svatého stolce (Vatican News), právě na jeho stránkách můžeme vidět mnohé situace, kdy se papež setkal a promlouval k lidem s mentálním postižením. Přiblížíme zde některé apely a vyjádření papeže Františka. Když v roce 2017 mluvil k mentálně postiženým sportovcům z Rakouska a Itálie, řekl: *„Ve vaší tváři vidíme krásný úsměv a v očích velké štěstí, uvědomujeme si, co je to upřímná*

a zasloužená radost. Můžeme se od vás učit radosti z prostých maličkostí a radosti sdílené společně.“ Dále nazval skupinu sportovců *znamením naděje, pro všechny lidi, kteří usilují o více inkluzivní společnost – inkluze obohacuje každé společenství i společnost. Právě toto poselství přinášíte světu – světu bez hranic a vyřazování.* (<https://www.radiovaticana.cz/clanek.php?id=25247>).

V roce 2021 při audienci delegace z hnutí Víra a Světlo, které působí i v naší republice, papež podotkl, že *i dnes je v církvi mnoho malých a křehkých lidí, na které se zapomíná*, členy hnutí pak povzbudil, *aby i nadále byli zdrojem naděje a povzbuzení pro rodiny s postiženými dětmi*. Všechny dále vyzval, aby ve svých *křesťanských společenstvích přijali styl evangelijního kvasu*, kde není izolace a uzavírání se, ale aktivní účast na životě církve ve farnostech, kde všichni postižení a pečující mohou svědčit *o Boží náklonnosti k malickým, křehkým a odepsaným lidem* (<https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2021-10/papez-k-hnuti-foi-et-lumiere-budte-znamenim-bozi-naklonnosti.html>).

Papež vybízí k otevřenosti a přijetí. V rámci úmyslu Apoštolátu modlitby z prosince roku 2023 zmiňuje, že *nestačí odstranění fyzických bariér*, je nutné *pochopení, že musíme přestat mluvit o „nich“ a začít mluvit o „nás“*. *Především je však zapotřebí velkých srdcí, která by byla ochotná je* (osoby s mentálním postižením) *doprovázet* (<https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2023-11/papez-vybizi-k-zacleneni-lidi-s-postizenim.html>).

Jen v české sekci Vatican News můžeme najít okolo desíti článků s papežem na jedné straně a s osobami postiženými na straně druhé. Články ukazují různé cesty podpory a popularizace. Jeden z nich, z roku 2021, ukazuje netypickou možnost – podpořit dané téma svatořečením nějaké osoby.

V roce 2021 papež svatořečil z *osobní iniciativy formou tzv. ekvipolentní kanonizace Markéty z Città di Castello*. Šlo o ženu, která žila přelomu 13. a 14. století. Tato světička, která se narodila *slepá a tělesně deformovaná, byla pro své rodiče takovou hanbou, že ji po celé dětství skrývali*. Po nelehké cestě životem se jí ujal jeden manželský pár a *umožnil jí vést život v tichu a modlitbě, ale též rozvinout mimořádné duchovní dary, včetně konání zázraků, extázi a levitací*. I tato iniciativa papeže ukazuje na zájem v oblasti přístupu k lidem s postižením (<https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2021-12/ctnosti-frantiskovych-svetic.html>).

Vzor papeže Františka je jedinečný. Jeho slova pojednávají o základních problémech, zároveň povzbuzují k zájmu a doprovázení všech lidí. Nejde jen o slova, papež ukazuje

i výrazem tváře, že každý člověk, třeba se sebevětším postižením, mu není cizí. Po vzoru Ježíše vybízí k lásce, která *přijímá druhého takového, jaký je, a ne takového jaký by měl být podle našich představ. Láska nikoho nehází do odpadu* (<https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2023-02/papez-o-siblings-laska-nikoho-nehazi-do-odpadu.html>).

5.8. Důležité oblasti

To, co by zdravá osoba, tedy člověk bez MP, označil za důležitou oblast, to vidí a prožívá osoba s postižením jinak. Co mohou tyto osoby prožívat v rámci spirituálních potřeb a jaké konkrétní podoby může mít duchovní život, přiblíží praktická část. Zde v rámci překlenutí části teoretické do praktické krátce jednotlivé kategorie přiblížíme.

Mezi důležité oblasti, které musí nějak zpracovat každá osoba s postižením, zařadíme jistou duchovní podstatu, spjatou vždy s jádrem náboženského systému. V křesťanství jde specificky o postavu Boha a Ježíše Krista. Dále o jednotlivé otázky, vedoucí k tématům posmrtnosti, věčného života/ nebe, hříchu a odpuštění nebo smrti. Důležitým bodem, který se dotýká mnoha oblastí života, je otázka smysluplnosti, kdy to, že mi něco dává smysl a přináší své plody, je základem pro naplňování potřeb. Každá duchovní cesta musí mít svou nauku a své zdroje informací, kdy nemusí hovořit jen lidé, ale i umění a stavby. Zde je podstatné, jakým způsobem dané věci promlouvají, případně, jsou-li zdroje informací dostatečně uváděny do kontextu. Další důležitou oblastí je možnost aktivně prožívat danou duchovní cestu. Jde např. o prostředky komunikace s tím, co/kdo nás přesahuje. V křesťanství jde o různé formy modlitby nebo o společné slavení v rámci liturgie. Osoby s postižením mají těžší situaci v rámci možností a dostupnosti, kde mezi určující faktory můžeme zařadit míru postižení, nastavení péče i možnosti dopravy a bezbariérovosti. Především body souvisí s možností rozvíjet své prožívání duchovních potřeb skrze řadu možností a nabízených programů, které se mohou konat i za hranicemi místního společenství nebo farnosti. V neposlední řadě musíme zmínit roli těch, co duchovně doprovází druhé na cestě víry a duchovních potřeb. V katolické církvi můžeme předně hovořit o svěcených služebnících, tzv. jáhnech, kněžích a biskupech. Jejich význam má mnohá pozitiva v závislosti na typu postižení a využívané služby. Např. v sociálních službách, kde většinou pracují ženy, je význam svěceného duchovního (v katolické církvi jde pouze o muže) jako duchovního otce mnohem větší než v rodině, kde je mužský vzor přirozenou součástí.

Tyto oblasti jsou základem pro praktickou část. Právě ta má ukázat, že život není jen o teorii, ale o praxi, ve které naplňujeme své potřeby a žijeme život, který je bohatší.

PRAKTICKÁ ČÁST

6. Výzkum

6.1. Výzkumný problém

Výzkumným problémem této diplomové práce jsou spirituální potřeby osob s mentálním postižením.

6.2. Výzkumný cíl

Cílem diplomové práce je prozkoumat, zda a jaké mají jedinci s mentálním postižením spirituální potřeby. Dále jakým způsobem může případně naplňování těchto potřeb vypadat.

6.3. Výzkumná otázka

Hlavní otázkou je, zda a jaké mají jedinci s mentálním postižením své spirituální potřeby. Dále, nakolik duchovním tématům rozumí a zda vnímají tuto oblast svého života jako důležitou.

6.4. Specifické výzkumné otázky

Specifické výzkumné otázky zkoumají základy, na kterých může růst duchovní život u osob s mentálním postižením. Naplňování spirituálních potřeb bývá často v rámci konkrétních náboženství nebo filozofických směrů. Specifické výzkumné otázky této práce vychází z křesťanství, které má v prostředí České republiky jistou tradici a jako takové deklaruje otevřenost všem lidem.

- Jak mohou osoby s MP rozumět základním bodům křesťanské nauky.
- Jak vnímají hlavní postavy křesťanství, tj. Boha Otce a Ježíše Krista.
- Jaká pozitiva vidí ve věcech náboženství a víry.
- Jakou roli a místo mají osoby duchovní (tj. svěcení služebníci církve).
- Jak hodnotí společenství věřících a možnosti nabízené místní komunitou.
- Jak tráví čas v období Vánoc, které s křesťanstvím souvisí.

6.5. Výzkumný vzorek

Výzkumný vzorek je zastoupen šesti participanty. Vybíral jsem z klientů Domova Kamélie v Křižanově, který zřizuje kraj Vysočina. Domov Kamélie poskytuje širokou nabídku služeb pro osoby s mentálním postižením. Všechny respondenty pomohla vybrat a oslovit vedoucí služby Chráněného bydlení v Křižanově. Vedoucí chráněného bydlení dále také oslovila ředitelku Domova Kamélie s žádostí, zda rozhovory mohou uskutečnit a nahrávat přímo v prostorách chráněného bydlení. Po schválení proběhl výběr participantů, který byl záměrný s ohledem na různé typy postižení, odlišné vnímání a naplňování spirituálních potřeb. Jedním z kritérií byla i schopnost komunikace a vedení rozhovoru. Všichni respondenti souhlasili s vedením rozhovorů, nahráváním a následným zpracováním odpovědí. Jména v medailoncích i všechna zmíněná v rozhovorech byla z důvodu anonymity nahrazena jmény smyšlenými,

Proč právě Domov Kamélie? Prostředí Domova Kamélie je mi známé již několik let. Mnoho klientů znám z dobrovolnických aktivit, do kterých se zapojuji nebo z běžného života, kdy někteří klienti chodí na různé akce konané právě v místě chráněného bydlení. Díky těmto možnostem mě klienti Domova Kamélie znají a mají ke mně otevřený až přátelský vztah. Právě znalost z dřívějška byla výhodou – všichni oslovení projeví ochotu, zájem a souhlasili s rozhovorem. Rozhovory pak byly vedeny v přátelské až důvěrné atmosféře. Nižší předkládám profily jednotlivých respondentů

Prvním participantem je padesátiletý Albert. Služeb Domova Kamélie využívá od roku 1989. Bydlí v pronajatém bytě, který spadá pod Chráněné bydlení Křižanov. Bydlí spolu s dalšími třemi klienty Domova. Albert má lehké mentální postižení. V rámci vzdělání navštěvoval praktickou školu. Chodí do zaměstnání. Je pokřtěný a chodí ke sv. přijímání. Pravidelně ministruje o nedělích, ale i ve všední dny. Navštěvuje hodiny náboženství vedené místním knězem a na domácnosti, kde žije, mají tzv. biblické hodiny, kde čtou Písmo svaté a povídají si o něm. Pochází z katolické praktikující rodiny a má dva sourozence.

Druhým participantem je čtyřiceti šestiletá Barbora. Služeb Domova Kamélie využívá od roku 1987. Bydlí v Chráněném bydlení Křižanov na tzv. Domečku. Je jedna ze šesti klientů, kteří v samostatném domě bydlí a společně s personálem se podílí na chodu domácnosti. Barbora má středně těžké mentální postižení. Specifikem Barbory je její imobilita – je na vozíku. Je pokřtěná, přistupuje ke sv. přijímání a pravidelně také ke svátosti smíření. Navštěvuje hodiny náboženství, které vede u nich na Domečku místní duchovní. Věci víry bere jako součást svého života – ráda se modlí, dle možností chodí na mše, chválové večery a další.

Pravidelně sleduje televizi Noe. Pochází z nepraktikující rodiny. Má jednu starší sestru. K základům víry jí jako první přivedla teta.

Třetím participantem je čtyřiceti pětiletý Čeněk. Služeb Domova Kamélie využívá od roku 2009, předtím bydlel v Ústavu sociální péče Habrovany. Je jedním ze šesti klientů, kteří v samostatném domě bydlí a společně s personálem se podílí na chodu domácnosti. Čeněk má lehké mentální postižení. V rámci vzdělávání navštěvoval praktickou školu, a nyní dochází do zaměstnání. Je pokřtěný, přistupuje ke sv. přijímání a pravidelně také ke svátosti smíření. Chodí na mše, účastní se hodin náboženství. Pochází z katolické rodiny. Je nejmladší ze tří sourozenců.

Čtvrtým respondentem je čtyřiceti osmi letá Denisa. Služeb Domova Kamélie využívá od roku 1990, předtím byla i v jiných zařízeních. Je jednou ze šesti klientů, kteří v samostatném domě bydlí a společně s personálem se podílí na chodu domácnosti. Denisa má mentální postižení na rozhraní lehkého až středního. V rámci vzdělání navštěvovala základní a praktickou školu, nyní dochází do zaměstnání. Je pokřtěná a chodí ke sv. přijímání. Chodí na mše a účastní se hodin náboženství. Rodiče Denisy byli oba alkoholici, na její výchově se z velké části podílela babička. K víře doma patrně vedena nebyla.

Pátým respondentem je čtyřiceti devítiletý Emil. Služeb Domova Kamélie využívá od roku 2015, předtím pobýval u své rodiny a navštěvoval Stacionář sv. Zdislavy v Novém Městě na Moravě. Je jedním ze šesti klientů, kteří v samostatném domě bydlí a společně s personálem se podílí na chodu domácnosti. Emil má středně těžké mentální postižení. V rámci vzdělání je vyučen zámečnickem. Emil je pokřtěný. Někdy se účastní náboženství a občas s druhými jde i na mši svatou. Sám v tomto směru však iniciativu neprojevuje. Pochází z nepraktikující rodiny.

Posledním respondentem je sedmdesát jedna letý František. Služeb Domova Kamélie využívá od roku 1960, předtím byl v rodině. František prodělal dětskou mozkovou obrnu a má středně těžké mentální postižení. Je jedním ze šesti klientů, kteří v samostatném domě bydlí a společně s personálem se podílí na chodu domácnosti. Je pokřtěný a byl u sv. přijímání. Účastní se všech hodin náboženství na Domově, rád se modlí a k modlitbě povzbuzuje i druhé. Specifikem Františka je jeho imobilita – je na vozíku. Na mši se tedy dostane pouze jednou za čas. Pochází z katolické rodiny, kde rodiče byli praktikující křesťané.

6.6. Metodika výzkumu

Výzkum byl veden kvalitativně. Silná stránka tohoto zkoumání je v možnosti zachovat širší kontext a v citlivosti, se kterou je možné přiblížit záležitosti každodenního života. Výzkum vedený touto metodou je interaktivním procesem, kdy subjektem jsou lidé, u kterých je daná oblast podrobena zkoumání (Hendl, 2008).

Vlastnímu zkoumání předcházely kroky určení výzkumného problému a vytyčení výzkumného cíle. Následujícím krokem byla formulace hlavní výzkumné otázky, na kterou navázaly otázky rozvíjející a doplňující.

Výzkumné rozhovory, ve kterých byly pokládány otázky týkající se zmíněných otázek výzkumných, měly podobu polostrukturovaného dotazování. *To se vyznačuje definovaným účelem, určitou osnovou a velkou pružností celého procesu získávání informací* (Hendl, 2008, s.164). Tento koncept Hendl nazývá střední cestou v možnostech kvalitativního dotazování. Podobu vedených rozhovorů můžeme nazvat jako rozhovor pomocí návodu. Zde tazatel má seznam otázek a témat, které je nutné v rámci interview probrat. Seznam otázek a témat pak slouží jako jistý návod, který zajistí, aby se dostalo na všechny zkoumané otázky a témata. Tazatel má volnou ruku, jakým způsobem a v jakém pořadí získá dané informace. Takto jde o možnost *co nejvýhodněji využít čas k interview* (Hendl, 2008, s. 174).

Design této studie odpovídá interpretativní fenomenologické analýze (IPA). Hlavní snahou tohoto přístupu je v dané oblasti *porozumět žité zkušenosti člověka*. Nemá jít o vnější popis životního příběhu či zhodnocení jevů s jistým odstupem. Naopak, v rámci IPA má jít o snahu porozumět blíže. U takto vedené analýzy můžeme hovořit o *výsledku společného sdílení výzkumníka a participanta* (Kostínková, Čermák, 2013, s. 10-11).

Podmínkou podrobného vyhodnocení je transkripce. V této práci byla zvolena transkripce doslovná, která je pro analýzu IPA zásadní. K převodu textu pomohl program Transkriptor, který ukázal jistou hrubou podobu textové předlohy rozhovorů. Pro dočištění byl celý text přečten a ručně opraven přesně dle odpovědí jedinců zaznamenaných v audio záznamu.

Vyhodnocení výzkumu proběhlo dle standardních kroků. Text jednoho respondenta byl vybrán jako odrazový. Šlo o rozhovor, který byl obsahově nejbohatší a nabízel tak možnost identifikovat a vybrat jednotlivá témata. Výběr klíčových odpovědí dal základ pro celek kategorií (viz 7.1. Jednotlivé kategorie). Další přepisy byly stejným způsobem prozkoumány s hlavní snahou hledat opakující se vzorce napříč rozhovory. Výsledkem byly jednotlivé texty,

kde byly s pomocí barevného zvýraznění označeny odpovědi k jednotlivým kategoriím. Dále byly klíčové odpovědi roztříděny ne dle respondentů, ale podle kategorií. Takto byla vždy uvedena daná kategorie a citovány odpovědi respondentů.

Do celku výzkumu patří diskuse a shrnující závěry. V tomto výzkumu šlo vždy o prezentaci jednotlivých kategorií, ke kterým byla zařazena analýza a interpretace. Šlo o dílčí výstupy platné vždy pro dané kategorie s cílem neztratit z pozornosti svět konkrétních respondentů, kteří sdíleli své životy. Samotný závěr výzkumu nekopíruje dílčí výstupy, ale podává odpovědi k výzkumným otázkám. Výsledkem je zodpovězení prvních otázek, které úzce souvisí s naším tématem.

6.7. Průběh výzkumu

Všechna data pro praktickou část jsem sesbíral pomocí polostrukturovaného rozhovoru s jednotlivými respondenty. Šlo o šest klientů s určitou formou mentálního postižení, kteří využívají služeb Domova Kamélie v Křižanově.

Všechny rozhovory byly provedeny během čtrnácti dní před vánočními svátky v roce 2022. Pět respondentů odpovídalo přímo v místě svého bydliště, tedy chráněného bydlení. S jedním respondentem jsem vedl rozhovor v prostorách Římskokatolické fary v Křižanově. Všichni oslovení souhlasili s rozhovorem, nahráváním audio záznamu i následným zpracováním odpovědí. Jednotlivé rozhovory byly vedeny formou polostrukturovaného rozhovoru, kde podle reakcí a pochopení otázek byla některá témata více probrána nebo naopak opuštěna, a přistoupilo se k dalším otázkám. V některých případech pomohlo otázku více přiblížit pomocí nějakého příkladu nebo ji více rozvést vhodnými slovy. Každý rozhovor trval mezi 35–45 minutami. Následně jsem provedl přepis pomocí programu Transkriptor, na který musela navázat ruční oprava textu. Většina z respondentů nemá dostatečné vyjadřovací schopnosti a hlasovou vybavenost, přesnost přepisu tak nebyla před revizí valná.

Některé otevřené otázky, u kterých se dotazovaní více rozpovídali, přinesly zajímavé odpovědi a postřehy i pro jiné kategorie. Po revizi textu jsem v jednotlivých rozhovorech vyhledal a vyznačil odpovědi k jednotlivým kategoriím, které zde předkládám v analýze.

7. Analýza rozhovorů

Po revizi textové stránky jsem v jednotlivých rozhovorech vyznačil odpovědi, které se vztahují ke zkoumaným kategoriím. Jednotlivé kategorie zde budu popisovat postupně. Vždy po názvu dané kategorie následuje úvodní přiblížení – proč je daná kategorie důležitá a jak s hlavní výzkumnou otázkou souvisí? Na průvodní text u jednotlivých kategorií navazují citace od respondentů. Některé citace bývají uvedeny otázkou, na kterou respondenti odpovídali – tyto otázky jsou pro lepší čitelnost uvedeny kurzívou. V závěru každé kategorie je shrnující slovo, které bere v potaz celek skupiny, a dané téma. Přepis všech rozhovorů s označenými citacemi je umístěn v příloze.

7.1. Jednotlivé kategorie

Níže uvedený seznam kategorií má vzdálenější i bezprostřední okolnosti vzniku. Již specificky výzkumné otázky (viz 6.4 Specificky výzkumné otázky) přímo odkazují na některé kategorie. Konkrétní podobu této skupině dala analýza prvního rozhovoru, kde jednotlivá klíčová témata dostala svůj název. Následně byly dané kategorie vytyčeny a zvýrazněny v dalších rozhovorech.

Přehled všech zamýšlených a zkoumaných kategorií:

- Duchovní podstata a postava Boha/ Ježíše
- Víra
- Cítění
- Fakta
- Modlitba
- Dostupnost
- Prožívání víry
- Osoba kněze

V rámci rozhovorů, vedených v období Vánoc většina participantů zmínila i jisté zvyky a tradice. Takto vyvstala nová kategorie, která nebyla původně zamýšlena. Své místo v celku výzkumu však má.

- Lidové zvyky

V další části budou jednotlivé kategorie přiblíženy a prozkoumány.

7.1.1. Duchovní podstata a postava Boha/ Ježíše

Každý člověk je ze své podstaty bytostí spirituální. K naplňování spirituálních potřeb mohou vést různé filozofie a náboženství. Jednou z cest, která deklaruje, že je otevřená všem, je křesťanství. Základ, na kterém staví, je víra v Boha Otce, jeho Syna Ježíše Krista a v Ducha svatého. Otázky, které se vztahují k této kategorii, směřovaly k poznání Boha. Co přináší respondentům vztah k Ježíši Kristu? Jak vnímají participantů smrt a otázky života po smrti (nebe/ věčný život)? Je důležité, jak se chovám ve svém životě – zda žiji hříšný život nebo svatý život, po vzoru Ježíše Krista? Odpovědi na tyto základní otázky prozkoumáme v této kategorii.

- „A proto říkám celým svým srdcem, i kdy... jo, tak ho mám ráda a budu ho mít ráda, co tady budu jako na tom světě, tak pána Ježíše bych nikdy a vždycky se taky s ním pomodlím a je mě dobře.“
- „Protože když nebyl... když nebyl, tak jako kdyby nebyl, tak by jsme neměli pro koho žít. A takhle máme pro koho žít.“
- „Já su za něho ráda a jsu ráda, že na nás bdí a dává pozor na každého člověka, aby se mu, aby se mu dobro, aby se mu nic nestalo.“
- „Já ho cejtím u srdíčka, jak mám pěkně jako pěkně teplo, jak je se mnou a dává a poslouchá mě.“
- „Ježíš Kristus to byl, to náš stvořitel, kterej nám dal život. My pocházíme od něho, a to znamená, to to znamená, že von to, že on to zavedl. Díky němu jsme tady na světě a máme splnit na zemi určitý úkol. A pak on si nás zavolá k sobě a... aby nám to, aby nám to, pak už následuje u sebe nechá navždy.“
- „Mně se to vybaví láska od pána Ježíše Boha k nám.“
- „Pak to propukne a pak je ten Ježíš Kristus za nás ukřižován. A že potom na Velikonoce vstane z mrtvých.“
- „A třeba je smutnej, že si ju nemůže najít a třeba on řekne, počkej, já ti, já ti s ní pomůžu, protože pán Bůh ví, že je smutnej a pán Bůh mu v tom pomůže.“
- „No chodíme za pánem Ježíšem.“
- „Protože Ježíš vidí, že když něco dělá on, tak on vždycky – on, když to vidí, tak ho může ještě potrestat.“

Jeden respondent vnímal za podstatnou rovinu odpuštění hříchů.

- „Modlíme se k němu, aby nám všechno odpustil, aby prostě nám prostě všechny hříchy odpustil.“
- „Ano, protože vlastně, když se k němu modlíme s modlitbou, jako tak nám řekne ano všechno, všechno odpouštím i hříchy odpouštím. Jako anebo taky se říká, že když má někdo průšvih, tak snaží se i průšvih odpustit.“
- „Protože nám pán Ježíš všechno odpouští. I hříchy a to, co třeba uděláme špatně, tak i to nám odpouští.“

Tři participanti se vyjádřili k otázkám života po smrti. Šlo o odpovědi, které jsou v souladu s křesťanskou vírou. Jeden z respondentů, který má nejmenší náboženskou praxi, odpověděl nejdřív ve shodném duchu, v další odpovědi však odpověděl v úplně odlišném zaměření.

- „My se někam dostaneme ještě dál. Do nebe. A bude tam na nás čekat s otevřenou náručí. A bude na nás bdít a opatrovat nás. A tak to je co lidi odejdou do nebička, tak na ně taky bdí a dává na ně pozor a ochraňuje je, a dává na ně pozor a aby se tam i když v té víře... teda v tom, tam tu svatou bránu, tak tam se mají lidi dobře.“
- „Ano, já teda taky věřím a ráda bych se, ráda bych se tam taky dostala.“
- „Žije na onom světě ten druhý život. Že jenom očekává, že přijde Pán a otevře hroby těch zemřelých křesťanů, a přivede je zpět k životu.“
- „A pak si nás zavolá k sobě aby nám to – pak už nás u sebe nechá navždy.“
Jiná odpověď od stejného respondenta. „Takže to, že to, že to vstupujeme do jiné dimenze. Tajná dimenze, to je to, je to je, že plujeme do jiného světa.“

Podstatnou složkou duchovního života je naplněný život. Mezi známky naplněného života můžeme zařadit radost. Respondenti dostali také otázky ohledně radosti – zda konkrétní kroky v duchovním životě dělají rádi, a zda může mít radost i postava Ježíše.

- „I sám pán Ježíš má radost. Já si to taky myslím“
- „Má (radost) i když ho nevidíme.“
- „Mám z toho dobrý pocit, i můžu z toho určité zkušenosti čerpat, stejně jako z modlitby můžu čerpat určité zkušenosti, abych to mohl předávat druhým lidem a tak i v té křesťanské víře.“

- „Já, já se taky těším na to, co vlastně co mě přinese dál, co mě čeká, co mě potom, vlastně co mě pán Ježíš v tom dobrým smyslu, co mě nadělí. Nevím, co mě, já se nechám překvapit, co mě pán Ježíš dá, co mě připraví sám.“
- *A má z toho (Ježíš) radost?* „Ano, když něco, třeba si něco dělám, jsou v pohodě a klidu. Třeba ještě někoho tohle masíruju občas, takový věci. To všechno vidí.“

Dva participanti na témata duchovní podstaty odpovídali pomocí stručných souhlasných odpovědí nebo jen tím, že klíčová slova zopakovali. Otázkám rozuměli, ale nebylo v jejich schopnostech podat více rozvinutých odpovědí.

- *Do kostela chodíme za pánem Ježíšem?* „No, chodíme za pánem Ježíšem“
- *Máš žít jako Kristus?* „Ano“ *Jak se máš tedy chovat?* „Hezky.“
- *Svatý je kámoš s Kristem?* „Ano.“ *To můžeme být i my?* „Ano.“
- *Myslíš, že jednou potkáš své rodiče třeba v nebi?* „Jednou možná ano.“

Respondenti ukázali, že jim otázky vedoucí k duchovní podstatě nejsou cizí. V této kategorii nešlo o znalost faktů a nauky církve. Odpovědi ukazují, že pro participanty je důležitá postava Boha a Ježíše Krista. Prozkoumali jsme také rovinu radosti, která k naplňování všech potřeb u lidí patří. Radost, dobrý pocit, možnost těšit se na to, co přinese život, to vše prožívají participanti v některých aspektech, kdy se dotýkají duchovní podstaty. Dalším potvrzením tohoto faktu byl pohled na spokojené osoby, které, i když ne vždy zcela rozuměly, snažily se pochopit a ochotně přiblížit svou osobní zkušenost. Polovina z tázaných se vyjádřila k víře v posmrtný život, která je jedním ze základních bodů křesťanské víry. Jeden participant se vyjádřil k otázce hříchů a jejich možnému odpuštění. Celkově se všemi respondenty šlo hovořit o duchovní podstatě, která u všech tázaných má podobu křesťanské víry.

7.1.2. Víra

V této kategorii prozkoumáme smysluplnost postoje víry pohledem respondentů. Otázky směřovaly k celku víry, kdy jedinec může přijímat křesťanskou nauku nebo může zaujmout postoj opačný, a proti věcem víry se vymezovat.

- „Su za to ráda, že mě toto bylo, že mám tu víru a budu mít co budu, budu se snažit pokračovat v tom dál.“
- „Pro mě víra znamená hodně.“

- „Máme vést, jako snažit se vo tu víru, k sobě jakoby. Udržovat, věřit doufat a mít ju rád a já ju mám strašně ráda.“
- „Ten, kdo chce věřit, tak věří a ten kdo nechce věřit, tak nevěří.“
- „Když už teda věříš, tak věřit, jakoby pořád věřit, to ne, že si řeknu, tak jsem se dívala na Noe, nebudu věřit. Já chcu věřit!“
- „Protože i lidi, který třeba nemají rádi křesťany, řeknou, že to jsou pánbíčkáři a ty ty třeba, to dělají, to dělají rádi z lásky, a ty si třeba můžou myslet ty nevěřící, si můžou myslet, třeba svoji verzi – ty pánbíčkáři jdou zase do kostela. A můžou mít jinej názor než křesťan, kterej může se za ně pomodlit, i za ty nevěřící. Aby ho poznali a vyjádřili mu svou lásku.“
- „Moji bratři nechodijou do kostela, ale vědí, že jsme byli k tomu vedeni.“
- „Že věřijou v Boha, ale jsou třeba lidi, kteří v boha nevěří, i to se stává.“
- „Někteří nechodijou do kostela... Mladí nechodijou do kostela. Že starý vijou, co je to kostel, no ano. Oni vijou, co je kostel, ano.“
- „Já se přiznám, ti musím říct to, že já taky, já taky nevěřím v pána Boha. A je to tak dobře? V samotného Ježíše věřím, věřím že to, že existoval.“
- „Když někdo pocítuje to, nějakou úzkost, tak se úzkosti se zbavíš, když vejdeš do kostela, a to je pravda... Funguje to v každém kostele.“

Pro všechny respondenty jsou otázky ohledně víry důležité. Participanti rozeznávají, že ne všichni lidé jsou věřící, tento fakt však není v jejich životě rozhodující. Jeden tázaný, který má nejmenší náboženskou praxi, odpověděl, že v Boha nevěří, v průběhu rozhovoru však vyzdvihl více věcí, které se vztahují k tématům víry a které vnímá jako kladné a přínosné.

7.1.3. Cítění

V kategorii cítění jsou odpovědi participantů, které přímo souvisejí s jejich pocity a vnímáním. Rozhovory byly vedeny v období Vánoc. Některé otázky navazovaly na dané období, kdy věřící např. více navštěvují kostely a prožívají témata víry.

Respondenti dostali otázky, které zjišťovaly, jak se cítí v kostele, jak na ně prostor chrámu působí. Tázaní znají nejvíce kostel v místě bydliště. Nepravidelně, v rámci výletů a akcí v okolí, občas navštěvují i kostely v jiných městech.

- „Tak se cejtím jako, cejtím se pěkně a taková uvolněná a je mě dobře na duši... V každém kostele, jako kde je pán Bůh.“
- „Jo, v kostele se mě líbí taky. V každém kostele, kde je ta, ta pěkná atmosféra, jako tak v každém kostele se mi líbí strašně.“
- „Zkrátka, kde je pán Ježíš s náma, kde ho cítíme jako, tak je nám spolu, je nám hezky spolu.“
- „Mám z toho Milane dobrej pocit.“
- „Je mě tam dobře, protože to je kostel sv. Václava.“
- „Líbí se mi tam. To cejtím to, to cejtím takovej uvolněnej, že jsem to shodil, to svoje vypětí.“
- „Jo,jo, jo... ale ono to klouže, tak jako opatrně. Tam se musí jít pomalu.“

Jeden respondent odpověděl na otázku, zda chodí rád do kostela, stručným „Ano“.

Kostel je i o lidech, kteří do něj chodí. Jak vnímají respondenti ostatní návštěvníky kostela? Například, když je kostel plný dalších lidí.

- „Ne, já když je hodně lidí, tak já z toho mám, cejtím to, že mám radost.“
- „Nevadí mě to...Mám z toho radost, aspoň nejsem sám.“
- „Ne nevadí. Jako nevadí mi to, když třeba jsou tam známí, jsou tam, tak se s nimi, po kostele se s nimi třeba uvidím a jsou rádi jako, že je uvidím a oni jsou rádi, že se uvidijou se mnou.“
- „Ne, to mě to nevadí. Jestli někomu to vadí nevím. Jednou jsem tam byl na Velkej pátek, tam bylo lidí.“
- „Nevadí mě to Milane. Pro mě je to takový jakoby útěcha, nebo jak bych to řekl že, že pro mě to je něco, jako bych, že to vnímám jakoby s láskou, že to nedělají jenom lidi třeba pro sebe v kostele, a i vůči, že ministrant se musí soustředit na tu bohoslužbu, aby to vypadalo dobře před celým lidem, přede všema věřícíma, aby neudělal chybu.“

Poslední respondent má také dva kamarády s mentálním postižením, kteří mají snížené komunikační schopnosti. I nad jejich místem v církevním společenství se zamýšlí.

- „Třeba oni špatně můžou mluvit, ale můžou to vnímat po tý duchovní stránce třeba. Můžou to i vnímat, že ten, že to pro ně činí takový dobrý potěšení. Nebo jak bych to řekl, že voni můžou mí takovej pocit. Což třeba běžnej člověk Milane, kterej je zdravý, třeba to může chápat trošku jinak z jinýho důvodu. Když člověk špatně mluví a má

špatný vyjadřování, tak mu, tak řekne, že ten člověk, buď se, že mu nemusí rozumět... Potkal člověka, kterej špatně hovoří a ten zdravý mu třeba nemusí dobře rozumět, co chce říct, že potřebuje potom tlumočníka, kdo s tím člověkem, kdo mezitím člověkem se umí pohybovat.“

Jak vnímají participanti druhé, např. nevěřící? Doporučili by ostatním zabývat se otázkami víry? Kde může člověk hledat pomoc v trápení? I na tyto otázky se respondenti pokusili odpovědět.

- „To je už další problém, že jako ty lidi jsou uzavření, a to pro ně, to pro ně taky není dobrý, jo že se uzavrou do sebe a nemají tu jakoby tu víru v sobě.“
- „Některý mají třeba nějaký trápení, bolesti a všeli – a některý mají bolesti, trápení a třeba se, mají to v sobě a neřknou to pánu Bohu... Nechcou ty další lidi zatěžovat, že je třeba něco bolí, nebo mají nějaký starosti a nechcou je zatěžovat. Takže to je další, jako další problém.“
- „Každej na to musí, musí přijít sám a musí, musí chtít věřit. Když ten člověk nechce věřit, tak to je, tak to je špatný.“
- *Je dobré v něco věřit?* „Já myslím, že to, já bych se to, že to. Je to dobrý. A vy byste to měli připomínat, a to, a věřit v něco... To, že to, to že, by měl vědět, něco proti je.“
- „Já jsem to, já jsem taky smutnej a abych nebyl smutnej, tak si zajdu právě do kostela. A tam to ze mě spadne... I ostatním bych to doporučil. Každýmu to doporučuji.“
- „A nebo třeba přítelkyně mu odejde a třeba o tom ani třeba neví, a že si třeba časem najde jinou. A třeba je smutnej, že, že si ju nemůže najít a třeba on řekne, počkej, já, já ti s ní pomůžu, protože pán Bůh ví, že smutnej, a pán Bůh mu v tom pomůže.“
- „Je to dobré... I když třeba Pavel a Filip mají špatné, jakoby třeba mluvíjou, to by jim pan farář nemusel rozumět ty modlitby, ale důležitý je pro ně, že se, že si jdou vyslechnout, to co tam káže pan farář.“
- *Je dobré věřit?* „Ano, je to.“

Participanti se nejdřív vyjádřili k atmosféře kostelů a chrámů. Všechny odpovědi byly kladné – respondenti rádi navštěvují posvátná místa. Návštěva kostela tak může přinášet dle oslovených dobrý pocit, to, že se cítí hezky a uvolnění. Respondenti alespoň občas navštěvují bohoslužby v místním kostele. Jde o náboženské setkání, kde o nedělích přichází do kostela několik stovek lidí (při posledním sčítání v roce 2019 to bylo téměř 400 osob). Respondenti se vyjádřili, že jim přítomnost dalších osob nevadí. Naopak někteří uvedli přínos radosti z toho,

že nejsou sami, z toho, že něco prožijí ve společenství. Jeden z respondentů popsal těžkosti, které mohou mít někteří lidé s mentálním postižením – poukázal na své dva kamarády, kteří mají horší schopnost komunikace, kde se těžko domluví s většinou lidí.

Lidem, kteří nemají vztah k víře ani ke kostelu, by respondenti doporučili vzít otázky víry vážně. Každý může své těžkosti svěřovat Bohu. V podobném duchu se vyjádřil také participant s nejmenší náboženskou praxí, z toho prý při návštěvě kostela vše spadne, toto shození všeho špatného by pak oslovený doporučil všem.

7.1.4. Fakta

V kategorii fakta mé otázky prozkoumaly znalost a přehled o vánočním příběhu v kontextu Bible. Další otázky vedly ke stavbě křižanovského kostela a ke konkrétním postavám světců. Participant nejvíce znají kostel sv. Václava v Křižanově, znají také svatou Zdislavu, která je křižanovská rodačka. Kostel participant navštěvují nejvíce v době, kdy probíhají mše, otázky tak směřovaly i ke slavení mše svaté a jednotlivým fázím.

Co si respondenti vybaví ve vztahu k vánočnímu příběhu? Co vědí o druhém silném období pro věřící – o Velikonocích?

- „Jako neměl to lehký, ani panenka Maria. Oni museli jít do toho chrámu, aby měli Ježíška“
- „To je tak něco nádherného, když vidíš Ježíška, jak je třeba v tom Betlémě a ta panenka Marie, jak tam má ty ovečky, to je něco nádherného. Já to ani nedokážu popsat.“
- „To je vlastně to, to jak lidi darovali Ježíškovi dárky.“
- *O Vánocích slavíme a připomínáme si?* „Narození Ježíše Krista.“
- *Velikonoce?* „Vzkříšení. Oni to, apoštolové si mysleli, že k nim nepříjde, ale najednou zjistili, že k nim to, že k nim přišel.“
- „Byl to, byl chudý, chudý pocestný, že ti nevěřící se ho snažili utiskovat, a on se snažil je přesvědčovat, že je s nima.“
- „Jako že si připomínáme, jako narození Ježíše Krista. Protože on se vlastně o půlnoci narodí a pak je ten Ježíš Kristus za nás ukřižován.“
- „Bible – tak třeba, že uzdravuje lidi. Kde jsou třeba nemocní, tak třeba pán Ježíš k němu přijde a že ho uzdraví, už třeba má, když třeba má problémy s očima, tak mu uzdraví

oči, mu uzdraví, zrak mu uzdraví. Že třeba když má někdo nohu zraněnou, tak uzdraví aj tu nohu zraněnou.“

- „A ještě se říká, že první lidi byl Adam a Eva. Že přišli do ráje, a že had je zradil.“
- „Ve Svaté zemi je v Betlémě, Jeruzalémě.“
- „Za dva dny mě čeká Vánoce, vánoční Štědrej den. Že se narodí Ježíšek. Narodil Ježíšek z Marie panny.. Že ještě oslík a vůl ho zahřívají, aby neprochladl.“
- „Já myslím dopadlo, o Velikonocích ho ukřižovali. Že, že byl potom pohřben, umřel, pak byl pohřben a třetího dne vstal z mrtvých. Jo a potom dělal ty zázraky.“
- „Ježíšek. Jsou svátky. Budou tři svátky. Bude 24. bude kostel, půlnoční. A počkej pátek taky, v pátek taky občas o půl sedmí jo.“
- „Velkej pátek. Mučili něho. Velkej pátek Bílá sobota. Ano a ještě pomlázka. Jo teď je pátek svátek. Velkej pátek to nebyl svátek, jak to?“

Co odpovídají respondenti, když se řekne mše?

- „No, no je mše. Potom je tako – setkání. A je jakoby vyprávění o – taková velká mše. Pan farář čte knížku, nebo jak se říká. Evangelium a hodně a potom je taky modlitba. A dostáváme hostii jakoby. Todle a jinak.“
- „Tak jedna je o půl osmé to znamená 7:30 a druhá je v 10:30. Je malá mše, se dá říci a velká.“
- „Že se říká Boží slovo. Potom řekne: slyšeli jsme slovo Boží. A pak má kázání. A po nich je přijímání.“
- „Třeba Otče náš, a nebo Zdravas Maria. Beránku Boží no. Svatý, svatý. Pak je ten Otče náš.. Ale řekni jen slovo a má duše bude uzdravena.“
- *Mše svatá?* „Jakoby duchovní obřad, nebo jak bych to řekl, že pan farář promění Boží tělo, chléb, Boží tělo a víno v Boží krev promění... Úvodní modlitba. Že musíme, když máme nějaké hříchy, musíme je svěřit pánu Bohu a musíme to i tu lítost vyjádřit, vlastně že, že nám je to líto, že jsme zhřešili. Čtení z prvního listu svatého apoštola Pavla Korinťanům. Evangelium. Přímluvy a pak je obětování. Potom je tam Beránku Boží. Akolita nese ze svatostánku hostie a podává je panu faráři.“
- „Nebo se taky říká, že, že se, že duše bude uzdravena, takže – řekni jen slovo a má duše bude uzdravena.“
- „Jakej je to, v neděli o půl 11. O půl 11 ráno. Někdy jezdijou o půl jedenáctý někam jinam!“

Další otázky směřovaly ke křižanovskému kostelu. Co si respondenti vybaví z výzdoby kostela? A ví něco o světcích, kteří jsou pro jejich bydliště (Křižanov) důležití?

- „Panenka Marie tam je, Ježíšek tam je, třeba tady v Křižanově je svatá Zdislava.“
- „Sloupoví. A takový ty, ty anděl. Andělé“
- *Svatý Václav?* „To byl feudál. To byly to vladaři, jako je to, jako je biskup. Nebo jak, nebo jako je – to náš, ten náš to Mistr Jan Hus.“
- „Je mě dobře, protože to je kostel svatého Václava. A v Medřiči je kostel svatého Mikuláše zase.“
- *Křižanovský kostel?* „Je tam pán Ježíš, tam je na těch obrazech, jak ho, jak ho zbičovali a potom a potom ho ukřížovali těma na kříži. Potom ho dali do hrobu. A potom lidi tomu nechtěli věřit, že vstal z mrtvých.“
- „Svatá Zdislava, s Přemyslem. Svatý Josef. Václava. Že má korunu na hlavě.“
- „Je tam, to je tam i svatý Václav a andělé. Je tam panenka Maria, svatá Zdislava a Havel z Lemberka z Jablonné v Podještědí. Zdislava žila, že chtěla žít, něco místo jako královská dcera, tak chtěla žít jakoby ten řekněme ten řeholní život v chudobě. Že chtěla pomáhat chudým lidem, a to až uměla činit i zázraky, jako Ježíš Kristus.“
- „Svatý Václav, svatá Zdislava, Maria, Ježíšek. Ježíš. Cyril a Metoděj.“
- „Že se jim narodil Zdislávěk, že se jim narodil – Zdislavě se narodil Zdislávěk.“
- „Obraze... Teď tam budou stromky.“
- „Tam, tak tam byla kaple. Jsme tam chodili do kaple. Výš jak dlouho to je? Sedmdesát pět, jak je to dlouho? 55 let už jsou pryč. Jo tam taky byl farář na zámku. Ano. Bydlel nahoře. Proč šel pryč nevím.“
- „Bude Václav osmýho, osmadvacátýho v září.“ A Zdislava? „V květnu.“

Respondenti předvedli znalost základních informací o událostech narození Ježíše Krista. Někteří v kontextu Ježíšova života pověděli i o druhém silném období – o událostech Velikonoc. I na další otázky, které se týkaly mše, odpověděli účastníci širokou paletou odpovědí. Prokázali znalost částí mše, které někteří byli schopni blíže popsat. Dva účastníci také zmínili časy, kdy se dané mše v kostele konají. Oslovení doložili, že křižanovský kostel znají. Věci, které z výzdoby zmínili, jsou součástí křižanovského kostela. Někteří se pokusili přiblížit i něco ze života sv. Zdislavy, kdy výsledné odpovědi byly ve většině historicky pravdivé a podložené. Jeden z respondentů, který je na vozíku a do kostela se nedostane tak často, věděl, že o Vánocích budou v kostele stromky.

Respondenti ukázali, že rozumí a znají mnoho věcných informací. Od Vánoc, přes prostor kostela, po jednotlivé části mše svaté. Některé informace znají z návštěv kostela, ze společného slavení bohoslužeb nebo ze setkávání s místním duchovním, který jednou za měsíc chráněné bydlení navštěvuje.

7.1.5. Modlitba

Modlitba má významnou roli ve většině náboženství. V rámci křesťanství jde o prostředek komunikace a napojení se na osobu Boha. Jedná se o širokou paletu, kdy každá osoba má svoji vlastní skladbu přístupů a preferovaných technik. Otázky k participantům směřovaly po formě modlitby – zda se modlí spíše vlastními slovy nebo za pomoci známých a oficiálních modliteb? Další otázky se ptaly po společné modlitbě, kdy se může modlit i více lidí pohromadě. Předmětem otázek byly i úmysly a potřeby, za které se oslovení modlí.

- „Ano prožívám lásku v modlitbě, v toho, koho mám ráda. Takhle všeobecně může to tak být.“
- „Je to rozhovor.“
- „Mám z toho Milane dobrou pocit, protože když jsem začínal třeba řekněme ve 4 letech se učit Andělíčku můj strážníčku, že můj dědeček s babičkou z tátovi stany, byly silně věřící křesťané, ty mě vlastně vedly k modlitbě, k víře. Sice jsem se neučil chvalozpěvy zpěvy, ale modlitby Otčenáš, desatero, Zdravas královno jsem se učil, a v deseti, to jsem se učil Zdravas už v 10 letech.“
- „Modlit se je taky důležité... Já myslím, že na prvním místě byla modlitba, duchovní modlitba a pomáhat chudým lidem.“
- *Jak můžu s Kristem mluvit?* „No duchovně, to znamená v modlitbách, nebo duchovní obnovou, vlastně se dá říct, jako kněžskou rekolekci.“

Jakému druhu modlitby dávají participanté přednost? Jde o oficiální modlitby, známé a používané v církvi, nebo o modlitbu, kde používají vlastní slova?

- „Já se modlím ty známý modlitbičky. Ty Otčenáš, ta je jako hlavní jo. A Otčenáš, Zdravas, ty co umím no. A někdy třeba když jsou děcka, jako jak klienti, no a tak i s děckama a někdy třeba.“

- „Popovídali jsme si a pomodlili jsme se třeba, takhle jsme udělali takové velké společenství a vždycky jsme se třeba za koho pomodlit, tak jsme si řekli ten svůj úmysl za koho pomodlit.“
- „Andělíčku můj strážníčku opatruj mi mou dušičku. Je to taky modlitba? Andělíčku můj strážníčku opatruj mi mou dušičku. Opatruj ji ve dne v noci...“
- *Jak hovořit s Ježíšem?* „V duchu, anebo hovořit s ním při modlitbě v kostele.“
- *Znáš nějaké modlitby?* „Otče náš, Zdrávas Maria. Věřím v pána Boha taky.“
- *Někdo se modlívá i vlastními slovy.* „Tak ho třeba poslouchám, jo když jako zná nějaký jiný modlitby a já třeba je neznám, tak ho poslouchám.“
- „No Zdrávas Maria se modlím, Otče náš a že mu za všechno děkuji.“
- „Modlitba, kterou nám odkázal pán Ježíš Kristus. A na to navazují další modlitby, které jsou s tím spjatý.“
- „Můžeme, máme potom, máme nějaký mariánské modlitby. Potom může bejt nějaká václavská, takže tam můžou bejt určitý propojení, jak to třeba měli, jak to vím já, královská rodina, kde je na modlitbu napojená – napojenej svatý Václav, se svatou Zdislavou, nebo jaký byly mariánský modlitby. Nebo za Cyrila a Metoděje, to už by jsme dali říct, že ty Cyrilský – já mám Cyrilometodějský kancionály, kde ta třeba spojitost může bejt úplně jiná.“
- „Modlím se před spaním, než jdu spát, taky se pomodlím k pánu Bohu. Otčenáš. Když žil můj dědeček, tak jsme se modlili třeba i před jídlem, po jídle, před a po večeři, nebo před spaním. Je to, to by člověk promodlil celej den.“
- „Modlíme se jak nahlas, tak i vnitřně.“
- *Co je to modlitba?* „Otče náš, jenž jsi na nebesích. Zdrávas Maria, milosti plná Pán s tebou.. Svatá Maria matko Boží pros za nás hříšné.“ Komu to říkáme? „Ježíšovi a Marii. Samozřejmě ještě Josefa nezapomínat.“
- *Můžeme s Ježíšem nějak mluvit?* „Můžem.“ *Modlíš se?* „Modlím. Třeba, co známe.“

Dva respondenti odpověděli na otázku, zda se modlí vlastními slovy, jednoslovným kladným „Jo“ a „Ano“. Více se k modlitbě vlastními slovy nevyjádřili.

Za co všechno se participantů modlí a na koho myslí v modlitbě nejvíce?

- „A pomodlím se, jako pomodlím se za všechny co mám ráda a tak všeobecně.“
- „A takhle třeba i za Ukrajinu se pomodlím tam je mše taky, tak se taky za ně pomodlím.“

- „Já v těch modlitbách, ať je to kdo chce, tak já taky, taky na toho člověka, třeba když myslím, nebo říkám si, ač třeba když jde někam, třeba k lékaři, nebo to, tak na toho člověka myslím. A pomodlím se za něho. A vím, když tu modlitbu říkám, tak, tak je mně tak dobře na duši, protože vím, že, že v tom, že v těch, že v té modlitbě, když tak říkám, že je se mnou, já tady, já ho tady, já ho tady cejtím, když tomu druhému říkám, tak já cejtím jako, já ho cejtím u srdíčka, jak mám pěkně jako pěkně teplo. Jak se se mnou a dává a poslouchá mě jak jo, jak se ne něj, jak se na něho obracím s každou, nebo s tou modlitbou.“
- „Za všechny. Za všechny, protože ten člověk potřebuje, ať už věří, nebo nevěří. Ale já, já to беру. Já se modlím za všechny. Za, za ty co se o nás starají, za holky a opečovávají. Já se modlím za všechny, i když nevěří, ale modlím se i za ně. A vím, protože vím, že taky potřebujou tu, potřebujou podporu, nebo něco jakože to – já to tak cítím.“
- „Sám za sebe, nebo za někoho jiného, nebo za ty který znáš, i za ty, které nějak třeba nemám moc rád, že jo. A to je, to je těžší, ne. Měli by se mít rádi všichni.“
- „I za zemřelé. Za nemocné. A taky se můžeme modlit třeba za známé, když je třeba, když nám třeba zemřou, tak se modlíme i za ně. Za sebe.“
- „Jo jako nevádí mi to, já se třeba a já se třeba modlím i za taťku, i když ho nevidím, mám ho v nebi, že jo. Tak on mě, on mě za to děkuje, i když mě nevidí. A pán Bůh mě taky za to děkuje, že se za něho modlím.“
- „Modlíme se za pána Ježíše. K němu, modlíme se k němu a vyjádřil svým, vyjadřujeme mu svoje pocity.“
- „Můžeme se modlit za svou, za našu rodinu. Můžeme se modlit za církev.“
- „Za svoje rodiče. Za Veroniku, za Janu. Kde jsem byla v domově a tak dál tak. Jo za lidi z domova a pak ještě za ty holky, děvčata a chlapce z toho Třebíče. A taky ještě za otce Honzu, nezapomenu na něj. Nezapomenu za děvčata a chlapce z Břežan, Hrušovan a ze Šanova ještě. Jak jsme byli na té dovolené v Břežanech, tak za ně modlit.“
- „Za všechny... Rodiče. Už zemřeli.“ Potkáš je jednou v nebi? „Jednou možná ano.“

Kde se může modlitba odehrávat?

- „Třeba i v tom kostele, nebo takhle, ale věřím, že s těma s tím, s tou vírou a s tou modlitbou, že taky pomáhám.“
- *V kostele?* „Chodím se tam modlit.“ *Doma?* „Tady to taky občas, to taky modlím.“

Při otázkách k tématu modlitby všichni respondenti odpověděli, že znají oficiální modlitby, které se také modlí. Někteří také znají druh vnitřní modlitby, jistého přímého rozhovoru s Bohem. Modlitby, které participanti pronášejí, mají konkrétní úmysly. Jde o věci, které vnímají za důležité, na které myslí a za které prosí ve svých modlitbách. Úmysly byly širokého zaměření, od sebe samých přes rodinu a nejbližší po globální záležitosti jako je válka na Ukrajině. Dva respondenti také zmínili své modlitby za zemřelé, šlo o modlitby za zemřelé rodiče.

Ze všech otázek bych vyzdvihl otázky po úmyslu. Participanti se nemodlí bezmyšlenkovitě. Modlitba je místem, kde můžou myslet na své blízké, i na další širší problémy. Modlitba tak není jen prázdným omíláním slov, jde o oblast, se kterou mají respondenti spojené konkrétní tváře a životy blízkých.

7.1.6. Dostupnost

V této kategorii se zaměříme na možnosti života víry u respondentů, a to mimo chráněné bydlení. Mohou navštěvovat místní církevní společenství? Co patří mezi největší překážky? A jaké další možnosti mají?

- „Snažím se vlastně přes televizi, taky můžu že přes televizi, když je nějaká mše, tak využiju toho a pomodlím se, jako pomodlím se za všechny, co mám ráda a tak všeobecně. Ano, Bohu díky tomu, pořad aj pro ty starší lidi aji pro mě, to znamená hodně – třeba v nedělu si vždycky pustím.“
- „Když nemůžem, tak si pustíme Noe. Já už vím, třeba že už je v 10 hodin tak si pustím a pomodlím se Tele páče, nebo tam je mše. Jo, takže já si samozřejmě, když je třeba nějaká, sníh nebo chumelenice, tak to nemůže se, ale tak si ten den uděláme tak, že si pomůžeme jinak. Pokud chceme být s pánem Ježíšem, tak i televizi jako i Noe nám takhle k tomu přispěje... Já jsem si vlastně tady tu televizi, já jsem neměla, no a já jsem si televizi pořídila, tady tuto kvůli, abych mohla sledovat Noe.“
- *Do kostela?* „Jak to vyjde... Podle možností. Já to беру tak, jak se věci mají a vím, že někdy to jde, někdy to nejde. Člověk si musí i trošku – tak si pomůže jinak, jako pustí si televizi a je to tak.“
- „Kdybych mohl, tak – nemůžu chodit. Kdyby jsem mohl, tak já půjdu, co mi... Tam jsou čtyři vozíky. Víte co, tam jsou čtyři vozíky. To nejde.“

- „Já bych já říkám, chodil modlit se pořád...Nevím, to říkám, kdybych mohl jít, pudu. Já bych chodil pořád.“
- „Jednou jsem tam byl na Velkej pátek, tam bylo lidí. Moc, moc.“
- *Mše v televizi?* „Někdy. Taky je tam půlnoční.“

Dva z respondentů jsou vozičkáři. Otázka dostupnosti je pro ně zásadní – bez pomoci druhých kostel a bohoslužby navštěvovat nemohou. První z respondentů přiblížila možnosti televizních přenosů, které sama ráda sleduje. Šlo o sdílení zkušeností s televizí Noe, které je vděčná za pravidelnou účast na bohoslužbách. Druhý respondent sleduje televizní přenosy pouze občas. Stál by o častější účast naživo, zároveň chápe, že možnosti personálu jsou omezené.

Jak to mají ostatní oslovení? Stojí o pravidelné návštěvy kostela?

- *Kdyby to šlo chodil bys rád častěji do kostela?* „Lákalo by mě to.“
- „Tak třeba, když se domluvím jako s vedením, tak bych třeba řekl, jdu na mši svatou. Třeba někdo řekne, ano, běž, ty máš samostatný vycházky, tak můžeš jít do kostela.“
- *Situace vozičkářů?* „Že se tam jako dostanou jako autem jedine, když by to...“
- *Kdyby to šlo chodila bys ráda častěji do kostela?* „Jo chodila“
- „Jo, ale ono to klouže, tak jako opatrně. Tam se musí jít pomalu. Nechce, kdyby jsme šli radši tohle autem, autem tam.“

Další oslovení jsou více mobilní, mohou snadněji navštěvovat kostel a společné bohoslužby. Přesto jsou odkázaní na povolení od personálu, který s ohledem na jednotlivce a společný plán nemůže vždy vyjít vstříc. Jeden z respondentů odpověděl, že se může domluvit s vedením a jít. Stejný respondent komentoval také situaci vozičkářů, kteří to mají s možnostmi těžší. Všichni oslovení navštěvují kostel rádi, pokud by měli možnost navštěvovat kostel častěji, rádi by této možnosti využili.

7.1.7. Prožívání víry

V následující kategorii prozkoumáme, jak se prožívání víry propisuje do konkrétních životů. Mohou se respondenti aktivně zapojit do života církve? Co participantům předali a k čemu je vedli jejich příbuzní a nejbližší? Odpovědi k otázkám po praxi a životu z víry předložíme v následující kategorii.

Jak prožívají respondenti čas strávený v kostele a ve společenství věřících? A mohou se nějak zapojit?

- „Ano byla jsem a taky můžu říct, bylo tak něco nádherného, těch farářů, jako ti kněží a to bylo tak něco nádherného.“
- „No poslouch... Modlitbou. Nebo taky slovem. Anebo poslouchat. Jako poslouchat toho pana kněze. Jak pěkně hovoří o pánu Ježíši. Hlavně poslouchat. A jako hlavně poslouchat.“
- „V tom kostele jsme jako velká rodina. Když se sejdeme na domečku třeba, tak taky říkám, děkuju pánu, děkuju pánu Bohu, že jsme se ve zdraví a ve společenství velký, že jsme se sešli ve zdraví, jako ve velkém, ve velkém jako společenství, tak to stejný je aji v kostele.“
- „Modlit se. A popovídat si s přísedícím. Nebo poslouchat.“
- „Pokouším se zpívat, ale moc mi to nejde.“
- „Že se, že jsme jako potichu a že nesmíme v kostele mluvit... Něco jo jako, jako něco si představit... A že třeba, když tam jsou malý děcka, tak pištijou malý děcka.“
- „Když člověk chodí ke zpovědi třeba, a pak jde k svatému přijímání, když třeba pan farář řekne: tělo Kristovo a člověk řekne amen.“
- „A když třeba řekne ano, byl jsi u zpovědi, tak můžeš jít ke svatému přijímání, jako jsem byl dneska. A tam chodí víc lidí ke přijímání.“
- „Rád se modlím, protože chodím i když se tady sejdeme 15 kněží, tak jdu já třeba Milane, jako ministrant a mezitím je třeba tvůj tatínek a já a ministrujeme při kněžské rekolekci spolu ministrujeme.“
- „Aby ho poznali a vyjádřili mu svou lásku, kdyby i kdyby se chtěli pak mít v kostele svatbu, tak musí projít přípravou na mši.“
- „Když třeba jdu na nedělní, nebo včera jsem byl na pohřbu a nesl jsem kříž, musel jsem dávat pozor, abych nebyl vepředu moc daleko, aby za mnou pan farář nemusel utíkat.“
- „Že musí být ticho, aby se mohli lidi soustředit. Nemluvit do toho.“
- „Hrají varhany. Zpívá se.“

Jak respondenti vnímají slavení a prožívání víry v kontextu blížících se Vánoc? Musí jít jen o prožívání v kostele?

- „Ale už mě na domečku byl, a už mě jsme se, já jsem si domluvila hostii, víš, abych mohla ke svatému přijímání, takže to mě udělal na domečku, takže to. A ještě říkal, že

někdy nám udělá jakoby, když budeme chtít, takže nám udělá někdy mši na domečku a že nám donese ho, jako hostii.“

- *Slavení Vánoc?* „Prvně v kostele a potom tam... Všude.“
- *Slavení Vánoc?* „To můžeme slavit jak před kostelem, během bohoslužeb, tak i třeba v rodinném kruhu, když o Vánočních svátcích.“

Reflexe role příbuzných a nejbližších, kteří měli významnější místo v prožívání víry u participantů.

- „A 2003 jsem měl tady za otce Ondry Karlity první svaté přijímání a náboženství. A vlastně zároveň i 2003 biřmování. A 2015 jsem začal ministrovat tady za otce Honzy. Otec Honza se mě zeptal, zda bych se chtěl stát ministrantem, že hledá ministranty, takže já jsem řekl, že to vezmu, že rád se něčemu novému přiučím.“
- „Třeba Milane moji bratři nechodijou do kostela, ale vědí, že jsme byli k tomu vedeni. I když třeba můj táta nás do kostela nikdy nevzal, jenom že jsme byli jako bratři pokřtěni jako pak, jako miminka, jako batolata, ale že nás rodiče do kostela nikdy nebrali. Potom i radši do kostela třeba nechodí. Maminka jenom, když je za našu rodinu. Jakoby bohoslužba za našu rodinu, tak jde, ale jinak je to všechno na mě.“
- „Naši chodili pořád do kostela. Naši, děda, mamka chodili furt. Pořád.“

Respondenti skutečně prožívají společné slavení s církevní obcí věřících. Jako možnosti svého zapojení oslovení uvedli modlitby, poslouchání, ale i zpěv. Jeden z participantů je také ministrantem. S touto rolí pomocníka u oltáře prožívá svou službu s větším zapojením a pozorností. Někteří respondenti se vyjádřili k prožívání i mimo kostel. Nešlo jen o prožívání církevní, ale o provázanost a místa slavení v době vánoční, kam patří kostel, ale i jiná místa setkávání. V poslední řadě dva respondenti přiblížili osoby, které na jejich cestě víry měly pozitivní vliv.

Celkově v otázce zapojení mezi respondenty panovalo pozitivní naladění. Svou roli participantů neberou pasivně, naopak to, že jsou součástí konkrétního společenství, že se mohou modlit, přijímat svátosti a naslouchat, vnímají oslovení pozitivně a s radostí.

7.1.8. Osoba kněze

Mezi důležité osoby pro věřící lze zařadit i osobu kněze. Jak roli kněze ve svém bydlišti vnímají respondenti? Co všechno pro ně kněz dělá? Vnímají respondenti i širší kontext kněžské služby, ke kterému patří např. i přesuny a příchody nových pánů farářů?

Co k osobě kněze odpověděli respondenti, předložíme v této kategorii.

- *Svatý je ten, kdo je přítel pána Ježíše.* „Ano. Tak to je pan farář.“
- „Akorát mě je smutno po panu farářovi, jak tady bejval. Než si zas zvyknu, ten bude taky hodnej.“
- „Že jako trošku je k tomu, ty lidi jsou vedeny k tomu, ale on je ještě jako v tom kostele jakoby vede. Vykládá z té knížky a jakože je k tomu vede no.“
- „Ano a toho si, a toho si strašně vážím, ať to byl ten pan farář, co byl tady před tím panem farářem, ale že si ten čas udělá a toho si strašně vážím a oceňuju si toho času. Protože vím, že toho času moc není. A vím, že mají toho strašně moc. A tak si toho vážím.“
- „Chodí semka, to k nám zavítat. Společně tam společně si rozebíráme všechno co, co je potřeba rozebrat. Bavíme se o všem... Je to dobře, je to, že za náma zavítá.“
- *Kdo při mši nejvíce mluví?* „Hele právě ti ministranti. Ten hlavní kněz.“
- „Ano, protože my tady máme toho pana Ječmínka – jsme ho dneska viděli, a v Medřiči je taky pan farář, ale ten je zase jinej.“
- „Ano, protože to vlastně převzal, to převzal po panu Petrovi to převzal.“
- „Ano, že aj na náboženství třeba. Jako všichni dohromady se sejdou, a že nám jako něco o tom řekne o pánu Ježíši, jako nasloucháme ho, co nám řekne o pánu Ježíši. A potom, když třeba má chvilku čas, tak nám dá požehnání.“
- *Chodíte vy někdy za ním?* „Ano, jako jsme byli dneska na faře. Společná snídaně, bylo kafe k tomu. Prvně čaj byl a potom kafe.“
- „Pan farář je ten hlavní, který by to měl uvést. Uvádět. Vlastně pan Farář je ta hlavní postava. A ten je hlavní, protože za ním jsou ministranti u svatostánku, kolem jakoby obětního stolu jsou ministranti po pravici, po levici a uprostřed je pan farář.“
- *Za koho se modlíš?* „A taky ještě za otce Honzu, nezapomenu na něj. Ten je v Jaroměřicích teď.“
- „Jak to tam teď vypadá, jak je pan farář? Jak to tam vypadá, chodí lidé, jestli tam chodí lidé?“

- „Ten šel pryč už. Není jinej, vypadá. Ještě tady byl jinej farář. Počkej, kolik tady bylo farářů v Křížanově?“

Pro respondenty je postava kněze důležitá. Změnu kněze zažili participanti asi dva měsíce před vedením rozhovorů. Více respondentů tak vzpomínalo na předešlého pana faráře, který ve farnosti strávil 7 let. Kladně hodnotili jeho návštěvy a celkový čas, který jim duchovní věnoval. Participanti mívají pravidelné hodiny náboženství, které jsou přizpůsobené jejich možnostem a úrovni. Jde o setkání v přátelském duchu, kde jeden z oslovených odpověděl, že se baví o všem možném. Jeden z respondentů, který je na vozíku, měl zájem o nového pana faráře. Jde o poslední z odpovědí, kdy respondent věděl o změně kněží a prozatím neměl moc možností poznat nového pana faráře. Jeho upřímný zájem byl ukazatelem zájmu o osobu kněze, který má ve farnosti a pro také respondenty významné místo.

7.1.9. Lidové zvyky

Poslední kategorie nebyla přímo zamýšlena. U otázek, které se týkaly celku Vánoc, většina respondentů sdílela i své tradiční až lidové prožívání svátků. Jak vnímají a prožívají respondenti Vánoce mimo prostor kostela? Jsou i další složky a potřeby života důležité?

- *Slavení Vánoc, kde všude?* „Doma. V rámci rodiny, snažíme se jo tu tradicu jakoby udržovat dál. Jo jakože tu večeřu, a takový ty tradice, jak se dělají když, na vánoční svátky. Třeba takovej čaj a má vánočka, do toho troška rumičku.. A takovej jo, taková vánoční atmosféra.“
- *Slavení Vánoc?* „Že máme ráno snídani, máme vánočku, odpoledne na oběd něco jako kašu krupičnou. A potom cukroví ke svačině. A potom k večeři bude file a bramborový salát. Dárky, dárky. Těšíme se na dárky.“
- *Slavení Vánoc, kde všude?* „S rodinou s přáteli a s kamarády, anebo taky třeba u známých, třeba když nemá někdo rodinu, tak to může slavit u známých nebo rodičů. Anebo u strejdy. Anebo, když nemá někdo strejdu, tak alespoň na chatě, třeba se můžou oslavit Vánoce.“
- „Protože děti mají rádi třeba betlémy, mají třeba rádi, že se rádi podívají na betlém. Nebo se zpívají koledy, se zpívají i vánoční. Takže vlastně se zpívají vánoční písně, jako třeba Nesem vám noviny, Narodil se Kristus pán, Purpura se třeba taky zpívá, to je taky vánoční, nebo Tichá noc, taková vánoční píseň, Veselé vánoční hody a jako ono těch koled je hrozně moc.“

- „Když třeba, se třeba modlíme, jakože z těch dáreků třeba máme radost z dáreků, třeba jo, řekneme si, jestli jsme vůbec letos byli hodní, se taky říká jestli nám něco stromeček, přinese pod stromeček.“
- „A že se říká na Tři krále o krok dále. A že budem aji o rok starší.“
- „Tak třeba mám radost z Vánoc, mám třeba radost, jo z očekávání, co dostanu pod stromkem, jestli jsme byli letos hodní a taky si přejeme pěkné Vánoce, šťastnej nověj rok, pěkněj silvestr a že vlastně jak se říká, rok se sešel s rokem, se říká.“
- „A že ten koncem roku, že si připijeme, vínem si připijem, a že ho jako slavíme ten nověj rok, a že odchází nový rok a přichází nový rok.“
- *Na co se těšíš nejvíc?* „To, až se budem obdarovávat dárečkama. A takhle se těším, až je zase uvidím.“
- „Teď tam budou stromky.“

Respondenti ukázaly, že jsou normální osoby, které prožívají svůj život s mnoha podněty a potřebami. Jejich prožívání Vánoc, ale i prožívání celého života, není jen o věcech víry, ale tako o dalším kontaktu a aktivitách s druhými. K Vánocům u oslovených zkrátka patří i štědrovečerní večeře, koledy, návštěvy a celkově vánoční atmosféra. Zde jde o věci, které nejsou vázány na otázky víry, byť se jich mohou dotýkat.

8. Závěr výzkumu

Jednotlivé kategorie měly jisté hlavní zhodnocení vždy přiřazeno ke své části. Šlo o přirozené navázání na úvodní texty a citace respondentů. Závěr, který pojednáme zde, v těchto rádcích, si neklade za cíl kopírovat ona dílčí zhodnocení. V této části doplníme jistý výstup, který vztáhneme přímo ke specifickým výzkumným otázkám (viz 6.4.). Specifické výzkumné otázky jsou první a hlavní otázky, ze kterých vznikaly předlohy pro vedení rozhovorů. Nyní se podíváme na to, co celek odpovědí říká na ony hlavní otázky. Právě na základě hlavních otázek a jistého shrnutí můžeme vidět místo a roli spirituálních potřeb u osob s MP.

- Jak mohou osoby s MP rozumět základním bodům křesťanské nauky.

Rozhovory ukázaly, že osoby s mentálním postižením vnímají základní témata křesťanské nauky. V návaznosti na to, co aktuálně prožívají, se dostávají jednotlivé prvky života z víry do popředí. Např. participant, kterým již zemřel některý z rodičů, mohou více

prožívat otázky po tzv. životě věčném a smrti. Po stránce citové, která je důležitá pro autentické prožívání, mohou tyto osoby prožívat hluboký vztah k jistému celku křesťanství. Nejde jen o postavu Boha a Ježíše, které vnímají pozitivně. Osoby s MP jako kladné označují také místa, kde se děje liturgický život církve. Základu, kterým je společné slavení eucharistie/ mše svatá rozumí, a chápou, že jde o činnost, která má svá specifika. Osoba s MP dokáže po jistém čase proniknout do struktury mše svaté, kdy zná některé modlitby a chápe obsah, který sdělují. Výzkum ukázal, že osoby s postižením mohou znát jisté základy křesťanské nauky. V první řadě nejde o schopnost bezchybně popsat jednotlivé zásady a body definující křesťanství. Osoby s MP mohou žít naplněný život, ve kterém má své místo křesťanská víra. To, že vnímají věci tak trochu po svém, není překážkou, naopak může jít o obohacení a jisté rozšíření pohledů, příp. inspiraci pro ostatní členy společenství.

- Jak vnímají hlavní postavy křesťanství, tj. Boha Otce a Ježíše Krista.

Ve věci postav Boha a Ježíše Krista můžeme konstatovat dvojí blízkost. Osoby s MP, které věnují pozornost křesťanství, mají znalost faktů, kdy vědí např. o některých důležitých událostech Ježíšova života. Dále mohou osoby s postižením zažívat blízkost citovou, kdy je setkání s Ježíšem naplňuje radostí a může zaplavovat srdce láskou. Někteří participanti popsali, že jim kontakt s Ježíšem dělá dobře. Osoby s MP mohou v Kristu vidět dárce života, dále někoho, kdo je nablízku a poslouchá. Tyto osoby věří v Ježíšovu moc a pomoc, která je dle nich nad všechny smutky a trápení.

- Jaká pozitiva vidí ve věcech náboženství a víry.

Osoby s MP vidí ve věcech víry několik kladných rovin. Jednou z hlavních rovin je možnost nechat za sebou vše, co je nějak těžší a vypjaté. Věci víry, jako např. modlitba, společné slavení liturgie nebo pouhá návštěva kostela mohou v životě osob s postižením zanechat pozitivní stopu. Jedno z plus, které mohou zažívat osoby s postižením, je v možnosti patřit do nějakého společenství. Právě to, že patří do širší skupiny, kde jsou přijímáni jako aktivní členové, je velkým pozitivem, které tyto osoby vítají. Celkově z vyjádření respondentů vyšly věci víry jako vítané. Radost, kterou mohou věci náboženství a víry přinášet, pak mluví sama za sebe.

- Jakou roli a místo mají osoby duchovní (tj. svěcení služebníci církve).

Kněz je pro respondenty důležitou osobou. Jde o nezastupitelnou roli, která narůstá ve vztahu k osobám v oblasti sociální péči. Obecně platí, že většina zaměstnanců v sociálních službách jsou ženy. Kněz (v katolické církvi pouze muž), který je otevřený doprovázení lidí s MP, je vítanou osobou, kterou osoby s postižením vidí rádi. Fakt, že jde v katolické církvi pouze o muže, v kontextu reality ústavní péče není na škodu – role muže, který dává jistý otcovský prvek, je specifická a vždy žádaná. Osoby s postižením dokážou vidět a ocenit práci kněze. Plody aktivit daného duchovního, pramenící z toho, jak se kněz věnuje osobám s MP, je možné vidět i ve vztahu k informacím a faktickým znalostem. Náboženská výchova, kterou může mít pro osoby s postižením kněz, vede k lepší orientaci ve věcech víry a základech nauky. Vztah a pouta mezi osobami s MP a kněžími mohou přetrvávat roky. Někteří respondenti tak vzpomínali i na kněze, kteří jsou již několik let na jiném působišti.

- Jak hodnotí společenství věřících a možnosti nabízené místní komunitou.

Jak již bylo řečeno výše, společenství věřících vnímají osoby s MP velmi pozitivně. I komunita čítající desítky až stovky věřících není něčím, co by vzbuzovalo primárně strach. Společné slavení liturgie naopak přináší radost. Některé osoby s postižením mohou v rámci společenství zastávat i specifické úkoly, kdy např. nic nebrání tomu, aby jedinec s MP byl ministrantem. Respondenti berou aktivity farnosti jako jisté pozvání, kterého se, pokud to chod domácnosti dovolí, rádi zúčastňují. Mezi respondenty rezonovala otevřenost k častějšímu navštěvování kostela a života farnosti celkově. Zde jsou v těžší pozici osoby více imobilní, které jsou více závislé na pomoci druhých, ale i na bezbariérových možnostech daných míst.

- Jak tráví čas v období Vánoc, které s křesťanstvím souvisí.

Jádro Vánoc, které se točí okolo události narození Ježíše Krista, mohou znát i osoby s MP. V praxi, která je bohatší než pouhé chození do kostela o svátcích, mohou osoby s postižením žít běžný a normální život. I v životě osoby s postižením mohou k Vánocům patřit dárky, jisté tradiční pokrmy, stromečky nebo návštěvy přátel či známých. Tato oblast přinesla v posledku zajímavé odpovědi, které daly základ samotné kategorii lidových zvyků. Slavení Vánoc je specifickým časem, kdy každá rodina, případně každá skupina osob má svoje rituály a zvyky. Tato specifika Vánoc jsou něčím, na co se respondenti těší. Vánoce, i když jsou

slaveny každý rok znovu a znovu, mohou přinést jedinečné okamžiky, ze kterých může daný jedinec po nějakou dobu, obrazně řečeno, žít.

9. Závěr

Cílem diplomové práce bylo přiblížit spirituální potřeby, které mohou naplňovat osoby s mentálním postižením.

V teoretické části jsme popsali fenomén mentálního postižení. Další pozornost dostaly lidské potřeby, specificky potřeby spirituální. Naplňování těchto potřeb může mít různé podoby. Směru, který je doprovázen křesťanstvím, pak byly věnovány poslední body teoretické části.

Část, která překlenula teorii s výzkumem, byla věnována důležitým oblastem pro spirituální potřeby v rámci křesťanství.

Ve výzkumu pak o naplňování spirituálních potřeb hovořilo 6 participantů. Výsledky rozhovorů potvrzují předpoklad přítomnosti vyšších potřeb. Tito respondenti, kteří mají různorodý profil (míra mentálního postižení, rozdíly v mobilitě, odlišné zapojení ve společenství), potvrdili možnost naplňovat své spirituální potřeby. Z výzkumu vyplývá, že náboženství může mít pozitivní vliv na naplňování vyšších potřeb. Další věcí, kterou výzkum přiblížil, je role druhých lidí. V rámci duchovního doprovázení, ale i konkrétní pomoci u lidí imobilních, jde o role nezastupitelné a velmi cenné. Pokud je osoba s MP obklopena lidmi se zájmem, může pozitivně naplňovat své spirituální potřeby. Výsledek, kde osoby s postižením svědčí o radosti, nejde vepsat do pouhých slov. Všechny osoby s MP je možné doprovázet na jejich cestě spirituálních potřeb. Kdo má tyto možnosti a je doprovázen, může být velkým darem celému společenství i celé společnosti.

Zdroje

BADENAS, Roberto. *Jak čelit utrpení: odvaha a naděje ve světě plném problémů*. Praha: Advent-Orion, spol. s r.o., 2016. ISBN 978-80-7172-731-6.

BARTOŇOVÁ, Miroslava. *Mentální postižení a PAS 2*. Distanční studijní text. Opava: Fakulta veřejných politik v Opavě, Slezská univerzita v Opavě, 2019. ISBN: 978-80-7510-361-1.

BLAŽEK, František (ed.). *Dětské lékařství: celostátní učebnice*. 4., přeprac. vyd. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1964.

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih): český ekumenický překlad. 23. (14. opravené) vydání. Praha: Česká biblická společnost, 2017. ISBN 978-80-7545-051-7. *Katechismus katolické církve*. Přeložil Josef KOLÁČEK. Praha: Zvon, české katolické nakladatelství, 1995. ISBN 80-7113-132-6.

CIMRMANNOVÁ, Tereza. *Stárnutí, paliativní péče a prožívání zármutku: u osob s mentálním postižením*. Praha: Portál, 2020. ISBN 978-80-262-1575-2.

ČERNÁ, Marie. *Česká psychopedie: speciální pedagogika osob s mentálním postižením*. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1565-3.

Direktorium pro katechezi. Přeložil Hana BENEŠOVÁ, přeložil Marta HANUŠOVSKÁ. Dokumenty (Karmelitánské nakladatelství). V Praze: Karmelitánské nakladatelství, 2022. ISBN 978-80-7566-312-2.

DOLEJŠÍ, Mojmír. *K otázkám psychologie mentální retardace*. 2. uprav.a dopl.vyd. Praha: Avicenum, 1978.

Fratelli tutti: encyklika o bratrství a sociálním přátelství. Přeložil Jaroslav BROŽ. Dokumenty (Karmelitánské nakladatelství). V Praze: Karmelitánské nakladatelství, 2021. ISBN 978-80-7566-217-0.

GEIST, Bohumil. *Psychologický slovník*. 2. vyd. Praha: Vodnář, 2000. ISBN 80-86226-07-7.

HACHOVÁ, Stanislava. *Výchova a vzdělávání osob s mentálním postižením*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2013. ISBN 978-80-7414-677-0.

HAPLA, Martin. *Lidská práva a základní potřeby*. Právník. AV ČR, Ústav státu a práva, 2018, roč. 157, č. 1, s. 31-49. ISSN 0231-6625.

HAVIGEROVÁ, Jana Marie. *Pět pohledů na nadání*. Pedagogika (Grada). Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3857-4.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-485-4.

Kodex kanonického práva: úřední znění textu a překlad do češtiny: latinsko-české vyd. s věc. rejstř. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7113-082-6.

KOSTÍNKOVÁ, Jana a Ivo ČERMÁK. Interpretativní fenomenologická analýza. In: ŘIHÁČEK, Tomáš, Ivo ČERMÁK a Roman HYTYCH. *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. Brno: Masarykova univerzita, 2013, s. 9-43. ISBN 978-80-210-6382-2.

KOZÁKOVÁ, Zdeňka; KREJČÍŘOVÁ, Olga a MÜLLER, Oldřich. *Úvod do speciální pedagogiky osob s mentálním postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3716-3.

KULÍŠKOVÁ, Olga. Fatické funkce. In: VALENTA, Milan. *Mentální postižení*. 2., přepracované a aktualizované vydání. Praha: Grada, 2018, s. 286-299. ISBN 978-80-271-0378-2.

LEČBYCH, Martin. Pojem Inteligence. In: VALENTA, Milan. *Mentální postižení*. 2., přepracované a aktualizované vydání. Praha: Grada, 2018, s. 22-30. ISBN 978-80-210-6382-2.

NAKONEČNÝ, Milan. *Motivace lidského chování*. Praha: Academia, 1996. ISBN 80-200-0592-7.

NAKONEČNÝ, Milan. *Psychologie osobnosti*. Vyd. 2., rozš. a přeprac. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1680-5.

NAKONEČNÝ, Milan. *Obecná psychologie*. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2015. ISBN 978-80-7387-929-7.

NAKONEČNÝ, Milan. *Psýché: základy a záhady duševního života*. Praha: Vladimír Kvasnička, nakladatelství Vodnář, 2017. ISBN 978-80-7439-124-8.

PETRÁŠOVÁ, Jana. Emoce. In: VALENTA, Milan. *Mentální postižení*. 2., přepracované a aktualizované vydání. Praha: Grada, 2018, s. 300-308. ISBN 978-80-271-0378-2.

PIVARČ, Jakub. *Poznatky o žákovských prekonceptcích mentálního postižení v kontextu proměny paradigmatu současného vzdělávání*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2017. ISBN 978-80-7290-952-0.

PŘIBYL, Hugo. *Lidské potřeby ve stáří*. Jessenius. Praha: Maxdorf, 2015. ISBN 978-80-7345-437-1.

Dekret "Quam singulari" o věku, jehož se u dětí požaduje k prvnímu sv. přijímání, vydaný na rozkaz Papeže Pia X. (blahé paměti) Kongregací svátostí dne 8. srpna 1910. Brno: Kongregace Nejsvětější Svátosti, 1929.

ROKYTA, Jan. *Nacisté, křesťané a eutanázie*. Theologická revue. 2013, vol. 84, issue 1. ISSN: 1211-7617.

ŘÍČAN, Pavel. Spiritualita jako klíč k osobnosti a lidským vztahům. *Československá psychologie: časopis pro psychologickou teorii a praxi*. 2006, roč. 50, č. 2, s. 119-137. ISSN 0009-062X.

ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie osobnosti: obor v pohybu*. 6., rev. a dopl. vyd., V Grada Publishing 2. Psyché (Grada). Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-3133-9.

ŘÍČAN, Pavel a JANOŠOVÁ, Pavlína. *Spirituální výchova v rodině: co radí psychologové?* Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1098-6.

SILLAMY, Norbert. *Psychologický slovník*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. ISBN 80-244-0249-1.

SHIRAEV, Eric a LEVY, David A. *Mezikulturní psychologie: kriticky a aplikovaně*. Přeložil Jiří ČENĚK. Společnost (Academia). Praha: Academia, 2020. ISBN 978-80-200-3112-9.

SOLOVSKÁ, Vendula. *Rozvoj dovedností dospělých lidí s mentálním postižením*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0369-8.

STUPŇÁNKOVÁ, Eva, Magda NAVRÁTILOVÁ a Miroslav PROCHÁZKA. Motorika. In: VALENTA, Milan. *Mentální postižení*. 2., přepracované a aktualizované vydání. Praha: Grada, 2018, s. 212-226. ISBN 978-80-271-0378-2.

SUCHOMELOVÁ, Věra. *Senioři a spiritualita: duchovní potřeby v každodenním životě*. Praha: Návrat domů, 2016. ISBN 978-80-7255-361-7.

SVATOŠOVÁ, Marie. *Víme si rady s duchovními potřebami nemocných?* Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4107-9.

VALENTA, Milan; MICHALÍK, Jan a LEČBYCH, Martin. *Mentální postižení*. 2., přepracované a aktualizované vydání. Psyché (Grada). Praha: Grada, 2018. ISBN 978-80-271-0378-2.

VALENTA, Milan; MÜLLER, Oldřich; VÍTKOVÁ, Marie; MICHALÍK, Jan; KOZÁKOVÁ, Zdeňka; JURKOVIČOVÍ, Petra. *Psychopedie*. Šesté aktualizované a rozšířené vydání. Praha: Parta, 2021. ISBN 978-80-7320-290-3.

VANČOVÁ, Alica. *Inovácie v teórii, metodológii a praxeológii pedagogiky mentálne postihnutých*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2014. ISBN 9788074646737.

VOJTÍŠEK, Zdeněk; DUŠEK, Pavel a MOTL, Jiří. *Spiritualita v pomáhajících profesích*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0088-8.

ZIKL, Pavel. Pojem kombinované postižení. *Speciální pedagogika: časopis pro teorii a praxi speciální pedagogiky*. 2005, roč. 15, č. 4, s. 241-245. ISSN 1211-2720.

ZIKL, Pavel a BENDOVIČOVÁ, Petra. *Speciálně pedagogický výkladový slovník: (somatopedie, psychopedie, logopedie)*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. ISBN 978-80-7435-514-1.

ZHÁNĚL, Jiří; HELLEBRANDT, Vladimír a SEBERA, Martin. *Metodologie výzkumné práce*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-6696-0.

Internetové zdroje:

MEZINÁRODNÍ KLASIFIKACE NEMOCÍ A SOUVISEJÍCÍCH ZDRAVOTNÍCH PROBLÉMŮ (MKN). 2020. *F70-F79 – Mentální retardace*. [online]. [cit. 2024-06-03] Dostupné z: <https://mkn10.uzis.cz/prohlizec/F70-F79>

VATICAN NEWS. 2017. *Nejhezčí vítězství je překonat sám sebe, řekl papež mentálně postiženým sportovcům*. [online]. [cit. 2024-06-03]. Dostupné z: <https://www.radiovaticana.cz/clanek.php?id=25247>

VATICAN NEWS. 2021. *Papež k hnutí "Foi et Lumière": Buďte znamením Boží náklonnosti k nejkřehčím.* [online]. [cit. 2024-06-03]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2021-10/papez-k-hnuti-foi-et-lumiere-budte-znamenim-bozi-naklonnosti.html>

VATICAN NEWS. 2023. *Papež vybízí k začlenění lidí s postižením.* [online]. [cit. 2024-06-03]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2023-11/papez-vybizi-k-zacleneni-lidi-s-postizenim.html>

VATICAN NEWS. 2021. *Ctnosti Františkových světic.* [online]. [cit. 2024-06-03]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2021-12/ctnosti-frantiskovych-svetic.html>

VATICAN NEWS. 2023. *Papež o „siblings“: Lásky nikoho nehází do odpadu.* [online]. [cit. 2024-06-03]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2023-02/papez-o-siblings-laska-nikoho-nehazi-do-odpadu.html>

BREČKA Tibor; VŇUKOVÁ Martina a PTÁČEK Radek. 2022. *Náboženství, spiritualita a jejich dopad na duševní zdraví – úskali a problematika zkoumání.* [online]. [cit. 2024-06-03]. Dostupné z: <http://www.cspychiatr.cz/detail.php?stat=1500>

STAŇKOVÁ, Renáta a Alexandr GEBAUER. 2019. *Motorika znevýhodněných: Distanční studijní text.* [online]. [cit. 2024-06-03]. Dostupné z: https://is.slu.cz/publication/39442/Motorika_znevychodnenych.pdf?lang=en

Seznam obrázků

Obr. 1: *Maslowova osmistupňová pyramida potřeb a hodnot.* Převzato od SMRŽOVÁ, Jana. *Úroveň motivace pedagogických pracovníků ve městě Roztoky.* Bakalářská práce, Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Centrum školského managementu, 2012.